
REKOMENDACJE W ZAKRESIE WDRAŻANIA STANDARDÓW KSZTAŁCENIA INSTRUKTORÓW ORAZ NAUCZANIA ORIENTACJI PRZESTRZENNEJ OSÓB NIEWIDOMYCH I SŁABOWIDZĄCYCH

Rekomendacje zostały przygotowane w okresie od czerwca do października 2023 r. przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w partnerstwie z Akademią Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Fundacją Instytut Rozwoju Regionalnego, Polskim Związkiem Niewidomych, Towarzystwem Opieki nad Ociemniałymi Stowarzyszenie oraz Instituttet for Blinde og Svagsynede z Danii.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Trening orientacji przestrzennej dla osób niewidomych i słabowidzących (TOPON)”, finansowanego ze środków Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER) 2014–2020, Działanie 4.3 Współpraca ponadnarodowa.

Lider Projektu

Partnerzy Projektu

Spis treści

Skróty i pojęcia	4
Podstawa prawna.....	4
Wstęp.....	6
1. Dotychczasowe możliwości kształcenia instruktorów O&M oraz nauczanie O&M w Polsce	6
Finansowanie szkoleń z O&M w ramach edukacji dzieci i młodzieży.....	6
Finansowanie szkoleń z O&M w ramach Narodowego Funduszu Zdrowia.....	8
Finansowanie szkoleń z O&M poza systemem oświaty i systemem opieki zdrowotnej	12
Finansowanie szkoleń dla instruktorów O&M.....	14
Wnioski i rekomendacje	18
2. Analiza problemu – niewystarczająca liczba instruktorów O&M	19
Liczba osób z problemami wzroku w Polsce.....	19
Liczba instruktorów O&M w Polsce.....	20
Wyniki badania ankietowego na grupie instruktorów O&M.....	21
Wnioski i rekomendacje	23
3. Rekomendacje dotyczące zadań i obowiązków podmiotu prowadzącego kształcenie instruktorów O&M.....	24
Rekrutacja na szkolenia z O&M	24
Kwalifikacje prowadzących szkolenia z O&M	25
Zasady organizacji szkoleń dla nowych i doświadczonych instruktorów	26
Zasoby kadrowe, rzeczowe i techniczne niezbędne do prowadzenia szkoleń	27
Doskonalenie i rozwój zawodowy instruktorów O&M.....	28
4. Analiza SWOT wdrażania standardów przez organizacje realizujące treningi O&M i kształcenie instruktorów.....	28
Analiza SWOT wdrażania standardu kształcenia Instruktorów O&M	28
Analiza SWOT wdrażania standardu nauczania O&M	29
5. Zalecenia i sugestie IBOS dotyczące organizacji kształcenia ustawicznego w zakresie O&M	30
Organizacja sieciująca.....	30
Nieformalne kształcenie ustawiczne	30
Zajęcia doszkalające.....	31
Inne propozycje kursów.....	38

6. Rekomendacje dotyczące finansowania i organizacji treningu O&M po zakończeniu projektu TOPON.....	40
Zlecenie organizacjom pozarządowym zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych	40
Źródło finansowania	41
Skutki finansowe.....	42
Analiza SWOT dla realizacji treningów O&M i kształcenie instruktorów w ramach zadań zleczanych przez PFRON.....	43
Programy Rady Nadzorczej PFRON.....	44
Źródło finansowania	44
Analiza SWOT dla realizacji treningów O&M i kształcenie instruktorów w ramach Programu Rady Nadzorczej PFRON	45
Rekomendowany model finansowania TOP dla osób niewidomych i słabowidzących.....	46
Harmonogram wdrażania	47
7. Najważniejsze wnioski i rekomendacje.....	49

Skróty i pojęcia

PFRON – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

NFZ – Narodowy Fundusz Zdrowia

NGO – organizacje pozarządowe

O&M – orientacja przestrzenna i mobilność

OzN – osoba/-y z niepełnosprawnością/-ami

Osoba z niepełnosprawnością – osoba, która ma długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać jej pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami.

Osoba z niepełnosprawnością wzroku – inaczej osoba z dysfunkcją wzroku, która doświadcza utraty sprawności sensorycznej w obrębie zmysłu wzroku.

Podstawa prawna

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.) – dalej: Konstytucja RP.

Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 1169) – dalej: KPON.

Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 grudnia 2022 r. w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2023 (Dz. U. poz. 2820).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci (Dz. U. poz. 1635).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 lutego 2019 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli (Dz. U. poz. 502 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz. U. poz. 639 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 września 2017 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych (Dz. U. poz. 1743 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1309).

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 890 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 czerwca 2012 r. w sprawie rejestru tłumaczy polskiego języka migowego, systemu językowo-migowego i sposobu komunikowania się osób głuchoniewidomych (Dz. U. poz. 652).

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 kwietnia 2010 r. w sprawie wydawania certyfikatów potwierdzających status psa asystującego (Dz. U. Nr 64, poz. 399).

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 listopada 2007 r. w sprawie turnusów rehabilitacyjnych (Dz. U. Nr 230, poz. 1694 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 listopada 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu rehabilitacji leczniczej (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 265).

Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2267 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 900 z późn. zm.) – dalej: Prawo oświatowe.

Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 991 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 20).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 735 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 27 października 2017 r. o finansowaniu zadań oświatowych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1400).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 100 z późn. zm.) – dalej: ustawa o rehabilitacji.

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2561 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 7 lipca 2023 r. o świadczeniu wspierającym (Dz. U. poz. 1429).

Zarządzenie Nr 195/2020/DSOZ Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia z dnia 11 grudnia 2020 r. w sprawie określenia warunków zawierania i realizacji umów w rodzajach rehabilitacja lecznicza oraz programy zdrowotne w zakresie świadczeń – leczenie dzieci i dorosłych ze śpiączką (NFZ z 2020 r. poz. 195 z późn. zm.).

Zarządzenie Nr 26/2022/DSOZ Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia z dnia 4 marca 2022 r. w sprawie warunków zawierania i realizacji umów w rodzaju świadczeń zaopatrzenie w wyroby medyczne (NFZ z 2022 r. poz. 26 z późn. zm.).

Wstęp

Celem projektu pt. „Trening orientacji przestrzennej dla osób niewidomych i słabowidzących (TOPON)” jest opracowanie wytycznych i programu kształcenia instruktorów oraz nauczania orientacji przestrzennej i mobilności (O&M) w Polsce, a także wdrożenie nowego podejścia do praktyki.

Aby ten cel osiągnąć, w ramach projektu opracowano:

- „Standard kształcenia instruktorów orientacji przestrzennej i mobilności”,
- „Standard nauczania orientacji przestrzennej i mobilności osób niewidomych i słabowidzących”.

W ramach zapewnienia trwałości projektu przewidziano realizację działań, które mają na celu wdrożenie na poziomie krajowym odpowiednich rozwiązań dla instytucji prowadzących szkolenia instruktorów i nauczanie O&M.

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, jako lider projektu, zobowiązał się do wprowadzenia wymogu stosowania standardów wypracowanych w ramach projektu TOPON we wszystkich projektach finansowanych ze środków Funduszu. Pozostali partnerzy projektu zobowiązali się do szkolenia instruktorów O&M wg standardu kształcenia oraz prowadzenia nauczania O&M dla osób z niepełnosprawnością wzroku wg standardu nauczania. Ponadto zostaną podjęte działania służące włączeniu kwalifikacji instruktora O&M do integrowanego Systemu Kwalifikacji, zmierzające do rozpoczęcia procesu certyfikacji instruktorów.

W niniejszym dokumencie przedstawiono rekomendacje zespołu projektowego dotyczące wdrażania wypracowanych w projekcie rozwiązań, w tym możliwości finansowania ze środków PFRON kształcenia instruktorów oraz organizacji treningów dla osób z niepełnosprawnością wzroku.

1. Dotychczasowe możliwości kształcenia instruktorów O&M oraz nauczanie O&M w Polsce

Finansowanie szkoleń z O&M w ramach edukacji dzieci i młodzieży

System oświaty powinien zapewniać naukę we wszystkich typach szkół dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej, społecznie niedostosowanej i zagrożonej niedostosowaniem społecznym, uwzględniając ich indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz predyspozycje (art. 1 pkt 6 Prawa oświatowego). Ponadto, uczniowie z niepełnosprawnościami powinni otrzymać opiekę przez dostosowanie procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych do ich indywidualnych potrzeb (art. 1 pkt 6 Prawa oświatowego).

Konkretyzacja tych regulacji następuje m.in. w art. 127 Prawa oświatowego, który stanowi, że kształceniem specjalnym obejmuje się m.in. dzieci i młodzież niepełnosprawną wymagającą stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy. Kształcenie to może być prowadzone w formie

nauki odpowiednio w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, przedszkolach, oddziałach przedszkolnych w szkołach podstawowych i szkołach lub oddziałach integracyjnych, przedszkolach i szkołach lub oddziałach specjalnych, innych formach wychowania przedszkolnego, a także w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodkach wychowawczych, ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych.

Możliwość objęcia kształceniem specjalnym jest uzależniona od otrzymania przez ucznia orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, które jest wydawane przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Ostatecznie dostosowanie programu wychowania przedszkolnego i programu nauczania do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia następuje na podstawie indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego. Zawiera on zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego. Zapewnienie odpowiedniej formy kształcenia dla ucznia (na wniosek rodziców) – uwzględniającej rodzaj niepełnosprawności – jest obowiązkiem jednostek samorządu terytorialnego (lub ich organów) właściwych ze względu na miejsce zamieszkania dziecka. Obowiązek ten obciąża starostę (jeśli zachodzi konieczność kształcenia dziecka w placówce lub szkole specjalnej), natomiast jeśli orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego zaleca kształcenie dziecka odpowiednio w przedszkolu specjalnym albo w przedszkolu lub szkole podstawowej (ogólnodostępnych lub integracyjnych), to wówczas obowiązek ten leży po stronie gminy.

W orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego określa się zalecane cele rozwojowe i terapeutyczne do realizacji podczas zajęć wychowania przedszkolnego, edukacyjnych i rewalidacyjnych, a także zalecany rodzaj zajęć rewalidacyjnych. W ramach zajęć rewalidacyjnych w szczególności należy rozwijać umiejętności komunikacyjne. W przypadku ucznia niewidomego powinna to być nauka orientacji przestrzennej i poruszania się oraz nauka systemu Braille'a lub innych alternatywnych metod komunikacji. Oznacza to również, że zajęcia rewalidacyjne nie muszą być w całości poświęcone na naukę orientacji przestrzennej i mogą (lub powinny być) poświęcone również na wspieranie innych potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami.

Kształceniem specjalnym, w tym obowiązkowymi zajęciami rewalidacyjnymi (w ramach których powinna być zapewniona nauka orientacji przestrzennej), mogą być objęte dzieci i młodzież w wieku od 3 do maksymalnie 24 roku życia.

Warto nadmienić, że prawo oświatowe przewiduje również możliwość utworzenia zespołów wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka w celu pobudzania jego rozwoju psychoruchowego i społecznego (art. 127 ust. 5). Wczesnym wspomaganie rozwoju może być objęte dziecko od chwili wykrycia niepełnosprawności do czasu podjęcia nauki w szkole. Celem tych działań powinna być poprawa funkcjonowania dziecka, wzmacnianie jego uczestnictwa w życiu społecznym, przygotowanie do nauki w szkole, eliminowanie barier i ograniczeń w środowisku utrudniającym funkcjonowanie dziecka. Wobec tego wydaje się, że także w ramach wczesnego wspomaganie możliwe jest wdrożenie przynajmniej elementów nauki orientacji przestrzennej, jeśli takie zalecenia znalazłyby się w opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie dziecka.

Podsumowując, system oświaty co do zasady stwarza ramy prawne i finansowe prowadzenia szkoleń z orientacji przestrzennej dla dzieci i młodzieży niewidomej oraz słabowidzącej. Jednak system ten, dla pełnego uwzględnienia potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami, powinien zapewniać bardziej elastyczne podejście, które pozwoliłoby na oferowanie rozwiązań dla konkretnej osoby z jej indywidualnymi potrzebami. Za zwiększeniem elastyczności systemu powinno pójść również uelastycznienie (i zwiększenie poziomu) finansowania edukacji dla uczniów ze szczególnymi potrzebami edukacyjnymi.

Finansowanie szkoleń z O&M w ramach Narodowego Funduszu Zdrowia

Innym możliwym źródłem finansowania rehabilitacji osób z dysfunkcją wzroku, w tym szkoleń z orientacji przestrzennej i mobilności, jest Narodowy Fundusz Zdrowia (NFZ). O takie kontrakty mogą starać się publiczne i niepubliczne placówki medyczne. Niestety, z powodu niskiej wyceny tego świadczenia, bardzo mało placówek realizuje takie usługi. Podmiotów, które są w stanie zapewnić stałe finansowanie O&M, jest niewiele.

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 listopada 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu rehabilitacji leczniczej przewiduje świadczenie w postaci „rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku”. Mogą z niej korzystać zarówno dzieci, jak i dorośli. Dodatkowo rozporządzenie przewiduje świadczenie o nazwie „rehabilitacja dzieci z zaburzeniami wieku rozwojowego”, w ramach którego również mogą być udzielane świadczenia związane z rozwojem orientacji przestrzennej.

Rozporządzenie określa, że rehabilitacja osób z dysfunkcją narządu wzroku odbywa się w ośrodku lub na oddziale dziennym. Akt ten precyzuje również warunki, jakie powinien spełniać podmiot realizujący poszczególne świadczenia gwarantowane. Rehabilitacja osób z dysfunkcją narządu wzroku wymaga obecności określonego personelu (poza określonymi ogólnymi wymogami lokalowymi). Zgodnie z rozporządzeniem podmiot musi zapewnić:

- 1) pedagoga z ukończonymi studiami podyplomowymi w zakresie tyflopädagogiki lub rehabilitacji (rewalidacji) osób niewidomych i słabowidzących lub
- 2) pedagoga z trzyletnim stażem pracy z dziećmi z dysfunkcją wzroku w przypadku udzielania świadczeń dzieciom lub
- 3) pedagoga z trzyletnim stażem pracy z osobami dorosłymi z dysfunkcją wzroku

– a osoba ta udziela świadczeń w wymiarze co najmniej 1 etatu przeliczeniowego,

oraz

- 4) psychologa lub
- 5) psychologa posiadającego tytuł specjalisty w dziedzinie psychologii klinicznej z trzyletnim stażem pracy z dziećmi z dysfunkcją wzroku

– który udziela świadczeń w wymiarze co najmniej 1 etatu przeliczeniowego,

oraz

- 6) terapeutę widzenia, instruktora orientacji przestrzennej lub innego terapeutę (z ukończonymi studiami pedagogicznymi lub podyplomowymi pedagogicznymi) z udokumentowanym odpowiednim doświadczeniem w zakresie metod usprawniania dzieci z zaburzonym rozwojem psychomotorycznym lub metod wspierania rodziny, który udziela świadczeń w wymiarze co najmniej 1 etatu przeliczeniowego;
- 7) lekarza specjalisty okulistyki lub neurologii (wymagany dostęp do takiego lekarza);
- 8) fizjoterapeuty (jako podmiotu uprawnionego do realizacji świadczeń).

Rozporządzenie określa również niezbędne wyposażenie. Przykładowo wymagane jest wyposażenie gabinetu rehabilitacji wzroku oraz posiadanie pomocy do prowadzenia zajęć z orientacji przestrzennej (np. białe laski, okulary filtrujące światło, nasadki na okulary, małe latarki), a także pomoce do prowadzenia zajęć z czynności życia codziennego (np. czujniki poziomu cieczy, mówiące wagi, dotykowe zegarki). Rozporządzenie określa, że czas trwania rehabilitacji wzroku dla jednego świadczeniobiorcy wynosi do 120 dni zabiegowych w roku kalendarzowym.

Należy zwrócić uwagę również na Zarządzenie Nr 195/2020/DSOZ Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia z dnia 11 grudnia 2020 r. w sprawie określenia warunków zawierania i realizacji umów w rodzajach rehabilitacja lecznicza oraz programy zdrowotne w zakresie świadczeń – leczenie dzieci i dorosłych ze śpiączką. Zgodnie z § 13 ust. 9 tego zarządzenia w ramach rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku w ośrodku lub na oddziale dziennym realizowane powinny być świadczenia obejmujące w szczególności:

- 1) poradę wielospecjalistyczną (konsylium);
- 2) świadczenia z zakresu diagnozy i terapii widzenia lub ortoptyki;
- 3) świadczenia z zakresu usprawniania ruchowego i psychoruchowego;
- 4) świadczenia z zakresu tyflopedagogiki;
- 5) świadczenia z zakresu psychologii lub psychoterapii;
- 6) świadczenia z zakresu terapii zajęciowej.

Dodatkowo § 13 ust. 8 tego zarządzenia określa warunki w zakresie liczby realizowanych świadczeń w ramach rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku dla jednej osoby, aby możliwe było rozliczenie tych świadczeń w ramach umowy z NFZ. Przepis ten stanowi, że konieczne jest:

- 1) sprawozdanie średnio dwóch procedur dziennie, w tym dodatkowo różnych procedur dla każdego świadczeniobiorcy w okresie sprawozdawczym spośród świadczeń wymienionych w ust. 9; zrealizowanych w czasie nie krótszym niż 1 h, dla świadczeniobiorców w wieku: do ukończenia 7. Roku życia;
- 2) sprawozdanie średnio trzech procedur dziennie, w tym dodatkowo różnych procedur dla każdego świadczeniobiorcy w okresie sprawozdawczym spośród świadczeń wymienionych w ust. 9; zrealizowanych w czasie nie krótszym niż 1,5 h, dla świadczeniobiorców w wieku: od rozpoczęcia 8. Roku życia do ukończenia 19. Roku życia;
- 3) sprawozdanie średnio dwóch procedur dziennie, w tym dodatkowo różnych procedur dla każdego świadczeniobiorcy w okresie sprawozdawczym spośród świadczeń wymienionych

w ust. 9; zrealizowanych w czasie nie krótszym niż 1 h, dla świadczeniobiorców w wieku: od rozpoczęcia 20. Roku życia.

Oznacza to, że w ramach rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku nie jest możliwe prowadzenie tylko i wyłącznie nauczania z orientacji przestrzennej. Dodatkowo przepisy nie przewidują możliwości realizowania tego świadczenia poza terenem podmiotu udzielającego świadczenia, tj. w szkole, w domu, w drodze do pracy, co znacząco obniża efektywność i skuteczność takiej formy rehabilitacji.

Jednocześnie należy podkreślić, że aby jakiś podmiot mógł oferować świadczenia opieki zdrowotnej finansowane ze środków publicznych (w tym świadczenia z zakresu rehabilitacji), to powinien w tym celu zawrzeć umowę z właściwym oddziałem Narodowego Funduszu Zdrowia. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych wymaga, aby świadczeniodawca był podmiotem wykonującym działalność leczniczą w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej. Oznacza to, że taki podmiot (m.in. fundacje i stowarzyszenia, których celem statutowym jest wykonywanie zadań w zakresie ochrony zdrowia, a statut dopuszcza prowadzenie działalności leczniczej) powinien spełniać również wymogi przewidziane w ustawie z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej.

W kontekście finansowania nauki orientacji przestrzennej w ramach świadczeń opieki zdrowotnej należy zaznaczyć, że proces wyceny świadczeń jest dość złożony (szczegółowo opisany w ustawie z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych i aktach wykonawczych do tej ustawy) i składa się z jednej strony z taryfikacji świadczeń, czyli określania wagi punktowej danego świadczenia, co jest zadaniem Prezesa Agencji Oceny Technologii Medycznych i Taryfikacji, a z drugiej strony z wyceny jednostki rozliczeniowej (np. punktu) dokonywanej przez Narodowy Fundusz Zdrowia (a ostatecznie ceny wynegocjowanej przez oddział wojewódzki NFZ w trakcie zawierania umowy ze świadczeniodawcami). Aby ostatecznie wyliczyć koszt świadczenia, należy pomnożyć wagę punktową przypisaną dla danej jednostki rozliczeniowej przez cenę jednostki rozliczeniowej.

Jak wynika z przywołanego Zarządzenia Prezesa NFZ dla świadczenia w zakresie rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku określono następujące wagi punktowe:

- osobodzień (jednostka rozliczeniowa) w ośrodku/na oddziale dziennym rehabilitacji wzroku do ukończenia 7 r.ż. – 66 pkt
- osobodzień w ośrodku/na oddziale dziennym rehabilitacji wzroku od rozpoczęcia 8 r.ż. do ukończenia 19 r.ż. – 77 pkt
- osobodzień w ośrodku/na oddziale dziennym rehabilitacji wzroku od rozpoczęcia 20 r.ż. – 66 pkt.

Jeśli chodzi o wycenę tego świadczenia, to może ona różnić się w zależności od oddziału NFZ. Przykładowo, w komunikacie dla świadczeniodawców w sprawie cen oczekiwanych w ramach konkursu ofert ogłoszonego 8 listopada 2022 r. na świadczenia w rodzaju rehabilitacja lecznicza

wydanym przez Wielkopolski Oddział Wojewódzki Narodowego Funduszu Zdrowia w Poznaniu przedstawiono następujące ceny oczekiwane:

- dla świadczenia „rehabilitacja osób z dysfunkcją narządu wzroku” – 2,01 zł za punkt;
- dla świadczenia „rehabilitacja osób z dysfunkcją narządu wzroku dla osób o znacznym stopniu niepełnosprawności” – 2,01 zł za punkt (co oznaczałoby koszt świadczenia na poziomie ok. 133 zł lub 155 zł za osobodzień).

Natomiast w analogicznym komunikacie wydanym przez Lubelski oddział NFZ dla ogłoszonych 4 lipca 2023 r. postępowań konkursowych dotyczących udzielania świadczeń opieki zdrowotnej w 2024 r. cenę oczekiwaną określono:

- dla tych świadczeń na poziomie 1,66 zł za punkt¹ (co oznaczałoby koszt świadczenia na poziomie ok. 110 zł lub 128 zł za osobodzień).

Biorąc pod uwagę powyższe dane, należy zastanowić się, czy poziom finansowania rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku jest wystarczający. Według informacji dostępnych w wyszukiwarce świadczeń zdrowotnych² prowadzonej przez NFZ na dzień 15 września 2023 r. w skali kraju tylko 15 świadczeniodawców miało zawarte umowy z NFZ na świadczenie w postaci rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku (Kujawsko-Pomorski Oddział NFZ – 1 podmiot, Małopolski Oddział NFZ – 2, Mazowiecki Oddział NFZ – 3, Podkarpacki Oddział NFZ – 2, Śląski Oddział NFZ – 4, Warmińsko-Mazurski Oddział NFZ – 2, Wielkopolski Oddział NFZ – 1). Może to oznaczać, że dla potencjalnych świadczeniodawców poziom finansowania tego rodzaju świadczeń nie jest atrakcyjny i nie chcą oni ubiegać się o możliwość świadczenia tych usług z zakresu rehabilitacji w ramach finansowania publicznego.

Omówiony wyżej system finansowania rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku (w ramach którego możliwe jest rozwijanie orientacji przestrzennej) opiera się na rodzaju niepełnosprawności danej osoby (a także w pewnym stopniu na kryterium wieku). Może on nie uwzględniać zróżnicowania potrzeb indywidualnych osób wymagających bardziej intensywnego wsparcia, a co za tym idzie większych nakładów finansowych. Zatem system ten powinien zostać wzbogacony o możliwość uelastyczenia poziomu finansowania świadczeń z zakresu rehabilitacji.

Konkludując, należy uznać, że w ramach systemu świadczeń zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych istnieje możliwość skorzystania przez osoby z niepełnosprawnością narządu wzroku (w różnym wieku) ze szkolenia w zakresie orientacji przestrzennej. Jednak konieczne wydaje się zwiększenie poziomu finansowania tych świadczeń, a także zagwarantowanie większej elastyczności oferowanych w tym zakresie usług.

¹ <https://www.nfz-lublin.pl/komunikat/6508>

² <https://aplikacje.nfz.gov.pl/umowy/Provider/Search#>

Finansowanie szkoleń z O&M poza systemem oświaty i systemem opieki zdrowotnej

Analizując możliwość finansowania szkoleń dla osób niewidomych z orientacji przestrzennej poza systemem oświaty i systemem opieki zdrowotnej widać, że w tym zakresie brakuje rozwiązań systemowych. Szkolenia te oferowane są głównie przez organizacje pozarządowe, które otrzymują na to środki z grantów i projektów.

W przypadku osób dorosłych szkolenia z O&M organizują przede wszystkim stowarzyszenia i fundacje. Szkolenia te są realizowane zazwyczaj w ramach projektów, a zatrudnienie instruktorów O&M odbywa się najczęściej w formie umowy zlecenia. Głównym źródłem pozyskiwania środków finansowych na szkolenia z O&M jest Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (zadania zlecane). Nie mniej jednak wyklucza to z dostępu do szkoleń osoby, które nie posiadają orzeczeń o niepełnosprawności. Szkolenie niewidomych osób dorosłych, które jeszcze nie mają orzeczenia, nie jest możliwe ze środków PFRON.

Kolejną możliwość w zakresie finansowania zajęć z O&M może stanowić uzyskanie przez osobę z niepełnosprawnością (bez względu na wiek) dofinansowania ze środków PFRON (dystrybuowanych za pośrednictwem powiatów) na udział w turnusie rehabilitacyjnym (art. 10 e ustawy o rehabilitacji). Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 listopada 2007 r. w sprawie turnusów rehabilitacyjnych określa, że turnusy takie mogą być oferowane dla osób z naruszoną sprawnością narządu wzroku, a wśród turnusów objętych dofinansowaniem znajdują.in. m.in. turnusy usprawniająco-rekreacyjne, szkoleniowe czy nauki niezależnego funkcjonowania z niepełnosprawnością. Oznacza to, że istnieją teoretyczne możliwości zorganizowania turnusów rehabilitacyjnych, podczas których będzie prowadzone szkolenie z orientacji przestrzennej.

Możliwość uzyskania dofinansowania i udziału w turnusie rehabilitacyjnym jest określona przez kryterium dochodowe. Sama kwota dofinansowania została określona przez przepisy (obecnie jest to maksymalnie 30% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej). Istnieje również ograniczenie zakładające, że w ciągu roku kalendarzowego możliwe jest uzyskanie dofinansowania tylko do jednego turnusu rehabilitacyjnego.

Możliwy do wprowadzenia jest także inny model finansowania szkoleń z orientacji przestrzennej i mobilności dla osób z niepełnosprawnościami. Mógłby się on opierać na możliwości uzyskiwania finansowania bezpośrednio przez podmiot, który chciałby zorganizować takie szkolenie. Przy czym udzielenie finansowania powinno być oparte na uproszczonej procedurze wnioskowej, a podmiot udzielający finansowania (np. PFRON czy minister właściwy ds. zabezpieczenia społecznego) powinien mieć zagwarantowane w ramach środków lub budżetu, którym dysponuje, określone fundusze na ten cel. Dodatkowo środki na organizację kursów powinny być dostępne w trybie ciągłym, bez konieczności rozpisywania każdorazowo konkursów. I powinny być rozliczane w dłuższej perspektywie niż jeden rok kalendarzowy. Najlepiej, aby takie kursy mogło organizować szerokie grono podmiotów – nie tylko organizacje pozarządowe, lecz także uczelnie czy nawet przedsiębiorcy. W tym obszarze dobrym przykładem może być określenie katalogu podmiotów ubiegających się o wpis do rejestru organizatorów turnusów rehabilitacyjnych (por. art. 10c ust. 2 pkt 1 ustawy

o rehabilitacji – osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, osoby prawne i inne jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, które co najmniej przez 2 lata prowadzą działalność na rzecz osób niepełnosprawnych). W tym kontekście warto zaznaczyć, że w obecnym stanie prawnym PFRON może zlecać realizację zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej jedynie fundacjom i organizacjom pozarządowym. Wobec tego w przypadku podjęcia decyzji, że podmiotem finansującym kursy miałyby być PFRON, wymagałoby to nowelizacji ustawy o rehabilitacji, aby umożliwić przekazywanie środków PFRON także innym podmiotom.

Opisany powyżej mechanizm powinien znaleźć odzwierciedlenie w regulacjach na poziomie ustawowym oraz aktów podustawowych. W szczególności poprzez te regulacje powinny zostać określone (przynajmniej w ogólnym zarysie) standardy, które musi spełniać kurs orientacji przestrzennej i mobilności, aby możliwe było wymaganie od organizatorów kursów ich przestrzegania. **Standardy te powinny być określone np. w drodze rozporządzenia wydanego przez ministra właściwego ds. zabezpieczenia społecznego** (co wymaga udzielenia stosownego upoważnienia ustawowego do wydania takiego rozporządzenia). **Ewentualnie standardy te mogą być określone w formie rekomendacji lub wytycznych, przy czym również do wydania tego rodzaju aktu powinno istnieć upoważnienie ustawowe** (jako przykład można wskazać określenie w ustawie z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się, że Polska Rada Języka Migowego ma uprawnienie do ustalania rekomendacji w celu prawidłowego stosowania komunikacji migowej).

Dobrym punktem odniesienia podczas tworzenia przepisów dotyczących organizowania kursów orientacji przestrzennej mogą być regulacje odnoszące się do podmiotów uprawnionych do wydawania certyfikatów dla psów asystujących. Art. 20b ustawy o rehabilitacji oraz Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 kwietnia 2010 r. w sprawie wydawania certyfikatów potwierdzających status psa asystującego określają uproszczoną procedurę wpisania takich podmiotów do rejestru prowadzonego przez Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych.

Nie ma również przeszkód prawnych, aby opisany wyżej model finansowania szkoleń dla osób z niepełnosprawnościami (w różnym wieku) funkcjonował obok możliwości nauczania orientacji przestrzennej w ramach systemu oświaty (gdzie możliwe jest objęcie taką nauką maksymalnie do ukończenia 24 r.ż.) oraz obok usług dostępnych w ramach systemu opieki zdrowia (uwzględniając m.in. ograniczoną praktyczną dostępność świadczeń z zakresu rehabilitacji osób z dysfunkcją narządu wzroku). Przy czym wydaje się, **że priorytetem powinno być zapewnienie finansowania dla kursów przeznaczonych dla dorosłych osób niewidomych** przy jednoczesnym zagwarantowaniu odpowiedniej jakości szkolenia z orientacji przestrzennej w ramach systemu oświaty dla dzieci i młodzieży niewidomej.

Oferowane obecnie treningi z O&M są lub mogą być realizowane w następujących formach:

- a. Treningi oferowane przez organizacje pozarządowe w ramach działań projektowych, finansowanych z różnych źródeł zewnętrznych – PFRON, fundusze europejskie, środki samorządowe itp. Dostęp do tego rodzaju zajęć jest okresowy, uzależniony od cyklu trwania

projektu, liczby godzin i beneficjentów, na których otrzymano finansowanie. Często organizowane są w ramach turnusów stacjonarnych.

Niewiele organizacji proponuje zajęcia w miejscu zamieszkania osoby z niepełnosprawnością wzroku. Z uwagi na to, że na terenie kraju jest wiele rejonów, gdzie nie ma żadnego instruktora lub jest ich bardzo mało, dostęp do nich jest szczególnie trudny dla osób niewidomych i słabowidzących z mniejszych miejscowości czy obszarów wiejskich.

Z posiadanych informacji wynika, że tylko jedna z organizacji pokrywa koszty dojazdu i ewentualnego pobytu w miejscu treningu instruktora O&M. Stawki wynagrodzenia instruktorów w projektach wahają się od 35 do 90 zł za godzinę zegarową zajęć, zwykle jest to tzw. stawka brutto-brutto.

- b. Zajęcia zapewniane uczniom przez specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze dla niewidomych i słabowidzących, gdzie zatrudnieni są tyflopedagodzy z uprawnieniami do prowadzenia zajęć z O&M. Zajęcia dostępne są od września do czerwca, mogą odbywać się na terenie placówki lub poza nią. Wynagrodzenie zależy od poziomu awansu zawodowego nauczyciela, nie przekracza 40 zł za godzinę zegarową.
- c. Organizacja treningów z zakresu O&M w placówkach medycznych, które mają podpisaną umowę z NFZ. Umowę taką może podpisać placówka spełniająca różne warunki, w tym: budynek musi być dostępny, spełniać wszystkie wymagania określone przez Sanepid oraz otrzymać pozytywną decyzję Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Aby w placówce mogły być prowadzone zajęcia z orientacji przestrzennej, musi w niej być – poza instruktorem – także lekarz okulista, rehabilitant, pielęgniarka oraz ewentualnie inni specjaliści np. psycholog. Zajęcia z O&M, zgodnie z przepisami, mogą być prowadzone tylko na terenie poradni w wymiarze 30 minut. Ponadto zawsze muszą być połączone z dodatkowymi zajęciami. W przypadku dzieci musi to być pakiet co najmniej 3 rodzajów świadczeń, natomiast w przypadku osób dorosłych w pakiecie muszą być co najmniej 2 różne świadczenia. W praktyce niewiele osób z niepełnosprawnością wzroku korzysta z tej formy wsparcia, gdyż nie przystaje ona do rzeczywistych potrzeb. Stawka wypłacana za taką usługę jest zmienna i zależy od liczby punktów przyznawanych dla danego rodzaju świadczeń oraz aktualnej wyceny tych punktów przez NFZ. Obecnie na pakiet 3 świadczeń uwzględniających O&M dla dzieci przysługuje 75 pkt., natomiast na pakiet 2 świadczeń dla dorosłych 60 pkt. We wrześniu 2023 r. jeden punkt rehabilitacji wyceniony był na kwotę 1,52 zł.
- d. Realizacja treningów na zasadach komercyjnych, gdzie osoba niewidoma lub słabowidząca opłaca koszt zajęć we własnym zakresie. Jednakże nawet przy tej formie realizacji zajęć istnieje duży problem z dostępem do tego rodzaju usług poza dużymi ośrodkami miejskimi.

Finansowanie szkoleń dla instruktorów O&M

Obecnie nauczanie orientacji przestrzennej i mobilności dla dzieci prowadzone jest głównie w ośrodkach szkolno-wychowawczych przez nauczycieli O&M, którzy umiejscowieni są w systemie

oświaty. Tym samym, podlegają oni awansowi w oparciu o procedury przewidziane dla awansu zawodowego nauczycieli.

Nauczanie O&M jest procesem złożonym, wymagającym szerokiego zakresu kompetencji. Instruktorzy O&M są kształceni głównie na uczelniach pedagogicznych z wiodącą rolą APS. W związku z tym większość z nich jest przygotowana przede wszystkim do pracy z dziećmi i młodzieżą.

Jednym z podstawowych ograniczeń w dostępie do treningu O&M jest **brak przygotowania wielu tyflopedagogów do pracy z osobami dorosłymi**. W efekcie większość instruktorów albo nie pracuje z dorosłymi, albo traktuje pracę z dorosłymi jako zajęcie dodatkowe.

Obecnie brak jest systemowych rozwiązań, które przewidywałyby finansowanie ze środków publicznych szkoleń dla instruktorów orientacji przestrzennej. Podobnie jak w przypadku kursów orientacji przestrzennej dla osób z niepełnosprawnościami, które odbywają się poza systemem oświaty i systemem opieki zdrowotnej. Dotychczasowa praktyka pokazuje, że szkolenia dla instruktorów były finansowane w ramach środków pochodzących z grantów i projektów oraz realizowane m.in. przez organizacje pozarządowe i uczelnie. Jedyna systemowa możliwość finansowania ze środków publicznych kształcenia specjalistów w zakresie orientacji przestrzennej istnieje w ramach finansowania studiów wyższych na kierunku pedagogika specjalna ze specjalnością tyflopedagogika (por. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela).

Analiza przeprowadzona na grupie instruktorów pozwoliła wskazać poniższe podmioty, które nadały uprawnienia instruktora O&M dla dotychczas kształconych specjalistów:

- Polski Związek Niewidomych – szkolenie organizowane w Ośrodku Szkolenia i Rehabilitacji Homer w Bydgoszczy, kurs w wymiarze 210 h, w tym 120 h zajęć praktycznych oraz 80 h obowiązkowych praktyk, dopiero po ich odbyciu kursant otrzymywał zaświadczenie o ukończeniu kursu i nabyciu uprawnień. Organizowane były także podobne kursy we współpracy z APS w roku 2007 i 2015.
- Polski Związek Niewidomych Instytut Tyflogiczny Centrum Rehabilitacji w Warszawie, kurs w wymiarze 299 h, w tym 249 h zajęć teoretycznych i ćwiczeń z metodyki nauczania orientacji przestrzennej i 50 h praktyk w roku 2007 i 2015.
- Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej (WSPS), obecnie Akademia Pedagogiki Specjalnej (APS) – w ramach polsko-amerykańskich studiów podyplomowych, kierunek: *Rehabilitacja podstawowa oraz Orientacja przestrzenna i poruszanie się osób niewidomych i słabowidzących* (218 h zajęć teoretycznych, 279 h zajęć praktycznych oraz 200 h praktyk obejmujących oba kierunki).
- Akademia Pedagogiki Specjalnej, szkolenie w ramach studiów na kierunku: *Pedagogika specjalna*, specjalizacja: *Tyflopedagogika*.
- Polski Związek Niewidomych – szkolenie organizowane przez Okręg Śląski: 64 h zajęć teoretycznych, 192 h zajęć praktycznych oraz 50 h praktyk.

- Ośrodek doształciania i doskonalenia kadr „Kursor”, kurs organizowany w Lublinie, w wymiarze 120 h, bez podziału na zajęcia teoretyczne i praktyczne.
- Polski Związek Niewidomych – kurs organizowany przez Okręg Lubelski w wymiarze 100 h (20 h wykładów i 80 h ćwiczeń).

Regularnie pojawiają się informacje o realizacji zajęć z O&M przez różne uczelnie w kraju. Z reguły są to krótkie zajęcia na studiach podyplomowych (do 30 h). Obecnie może się to zmieniać ze względu na zwiększone zapotrzebowanie na tego rodzaju specjalistów w szkołach ogólnodostępnych. Niestety, na stronach uczelni informacje o studiach magisterskich ze specjalizacją *Tyflopedagogika* są często nieaktualne.

Analiza pokazała także niebezpieczeństwa związane z brakiem standardów dotyczących kształcenia instruktorów O&M. Alarmującym przykładem może być oferta szkolenia organizowanego przez firmę S.P. Oświata-Lingwista „Orientacja w przestrzeni osób z uszkodzonym wzrokiem”, który obejmuje łącznie 13 h dydaktycznych szkolenia (w tym 8 h stacjonarnych i 5 h w formie on-line)³.

Dostęp do wysokiej jakości, nowoczesnego treningu O&M w Polsce jest mocno ograniczony. Kształcenie instruktorów O&M odbywało się do tej pory w różnej formie, bez żadnych obowiązujących w tym zakresie regulacji czy standardów. Zarówno kształcenie nowych kadr, jak i ewentualne (bardzo sporadyczne) doształcanie pracujących instruktorów, charakteryzowało się przede wszystkim:

- niejednorodnym programem kształcenia mającym na celu uzyskanie uprawnień,
- znaczącą rozbieżnością liczby godzin w poszczególnych programach kształcenia,
- incydentalnością kształcenia – w większości przypadków kursy były organizowane jednorazowo lub co najwyżej 2-3-krotnie,
- brakiem stałej oferty doształciania dla instruktorów O&M (sporadyczne przypadki organizowania kursów lub szkoleń podnoszących kompetencje instruktorów mają wyłącznie charakter projektowy).

Należy również podkreślić, że jedynym aktem, w którym wymienione są wymagania dotyczące wykształcenia instruktora orientacji przestrzennej jest Zarządzenie Nr 26/2022/DSOZ Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia z dnia 4 marca 2022 r. w sprawie warunków zawierania i realizacji umów w rodzaju świadczeń zaopatrzenie w wyroby medyczne. Jest w nim określone, że instruktor orientacji przestrzennej i mobilności to osoba, która ma wykształcenie:

- 1) wyższe na poziomie magisterskim – kierunek tyflopedagogika, tyflopsychologia, wychowanie fizyczne ze specjalnością rehabilitacja w zakresie orientacji przestrzennej i poruszania się osób niewidomych i słabowidzących lub

³ <https://lingwista.lublin.pl/szkolenia-dla-nauczycieli/warsztaty-metodyczne/orientacja-w-przestrzeni-osob-z-uszkodzonym-wzrokiem/?PageSpeed=off>

- 2) wyższe na poziomie magisterskim oraz studia podyplomowe z orientacji przestrzennej i poruszania się osób niewidomych i słabowidzących lub
- 3) wyższe na poziomie magisterskim na kierunku pedagogika, psychologia, wychowanie fizyczne i przeszkolenie specjalistyczne w kierunku instruktora orientacji przestrzennej i mobilności lub
- 4) wykształcenie policealne lub podyplomowe i przeszkolenie specjalistyczne w kierunku instruktora orientacji przestrzennej i mobilności.

Ze względu na potrzebę zapewnienia osobom niewidomym dostępności do odpowiedniej jakości szkoleń uzasadnione jest stworzenie ram organizacyjnych i finansowych dla kształcenia instruktorów O&M, także poza systemem szkolnictwa wyższego.

Finansowanie kształcenia instruktorów O&M poza trybem uniwersyteckim powinno opierać się na stabilnych podstawach, gwarantujących przynajmniej cykliczną dostępność środków publicznych na ten cel. O środki te mogłyby się ubiegać podmioty, które chciałyby organizować kursy dla instruktorów. Udzielenie takiego finansowania powinno być oparte na uproszczonej procedurze wnioskowej, a podmiot udzielający finansowania (np. PFRON czy minister właściwy ds. zabezpieczenia społecznego) powinien mieć zagwarantowane w ramach środków lub budżetu, którym dysponuje, określone fundusze na ten cel. Dodatkowo środki na organizację kursów dla instruktorów powinny być dostępne w trybie ciągłym lub cyklicznym (bez konieczności rozpisywania każdorazowo konkursów) i rozliczane w dłuższej perspektywie niż 1 rok kalendarzowy.

Konieczne byłoby również określenie katalogu podmiotów uprawnionych do ubiegania się o wpis do rejestru. Wydaje się, że nie ma przeszkód, aby takie kursy mogło organizować szerokie grono podmiotów, w tym organizacje pozarządowe, ale także uczelnie i przedsiębiorcy, o ile dawałyby rękojmię rzetelnego przeprowadzenia kursów. Jednak należy zaznaczyć, że w obecnym stanie prawnym PFRON może zlecać realizację zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej jedynie fundacjom i organizacjom pozarządowym. Wobec tego w przypadku podjęcia decyzji, że podmiotem finansującym kursy dla instruktorów miałyby być PFRON, wymagałoby to nowelizacji ustawy o rehabilitacji, aby umożliwić przekazywanie środków PFRON także innym podmiotom.

Opisany powyżej mechanizm powinien znaleźć odzwierciedlenie w regulacjach na poziomie ustawowym oraz aktów podustawowych. W szczególności poprzez te regulacje powinny zostać określone (przynajmniej w ogólnym zarysie) standardy kształcenia instruktorów, tak aby możliwe było wymaganie od organizatorów kursów przestrzegania tych standardów. Mogą być one określone np. w drodze rozporządzenia wydawanego przez ministra właściwego ds. zabezpieczenia społecznego (co wymaga udzielenia stosownego upoważnienia ustawowego do wydania takiego rozporządzenia). Ewentualnie standardy te mogą być określone w formie rekomendacji lub wytycznych, przy czym również do wydania tego rodzaju aktu powinno istnieć upoważnienie ustawowe.

Jednocześnie biorąc pod uwagę, że standardy opracowane w ramach projektu przewidują różne ścieżki uzyskania uprawnień instruktorskich, to należy zastanowić się, czy nie warto wprowadzić przystępnej i prostej metody certyfikacji lub rejestracji instruktorów orientacji przestrzennej

i mobilności (z uwzględnieniem stopni instruktorskich). Punkt odniesienia dla takiej możliwości może stanowić sposób wprowadzenia rejestru tłumaczy języka migowego prowadzonego przez wojewodów (por. art. 15 i 16 ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się oraz Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 czerwca 2012 r. w sprawie rejestru tłumaczy polskiego języka migowego, systemu językowo-migowego i sposobu komunikowania się osób głuchoniewidomych).

Wnioski i rekomendacje

1. W ramach systemu oświaty dzieci i młodzież niewidoma i słabowidząca (pod warunkiem posiadania orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego) ma możliwości korzystania z zajęć rewalidacyjnych, które powinny być poświęcone m.in. kształceniu orientacji przestrzennej. Choć w teorii system stwarza przynajmniej częściowe warunki do indywidualnego podejścia do potrzeb ucznia, to jednak sposób finansowania oświaty nie gwarantuje dostatecznych warunków, które pozwalałyby tę elastyczność w pełni wdrożyć.
2. W ramach finansowania świadczeń z zakresu opieki zdrowotnej dzieci i dorosłe osoby niewidome mają możliwość korzystania ze świadczenia „rehabilitacja osób z dysfunkcją narządu wzroku”, które powinno obejmować również treningi z orientacji przestrzennej. Świadczenie to jest realizowane przez znikomą liczbę podmiotów w skali kraju. Warunki organizacyjne (w tym ograniczona możliwość realizowania świadczenia poza terenem placówki, czyli np. w domu, miejscu pracy, szkole) i finansowe (brak możliwości dostosowania finansowania do konkretnych potrzeb osoby) nie pozwalają na elastyczne podejście do sytuacji osoby korzystającej z tego typu świadczenia. Ponadto postulowane powinno być zwiększenie wyceny świadczenia w postaci „rehabilitacja osób z dysfunkcją narządu wzroku”.
3. Obecnie brak jest systemowych rozwiązań przewidujących możliwość finansowania szkolenia dla osób z niepełnosprawnością wzroku (w każdym wieku) z orientacji przestrzennej i mobilności poza systemem oświaty oraz systemem świadczeń zdrowotnych. Sytuacja ta może pozostawać szczególnie dotkliwa dla dorosłych z uwagi na praktyczną niedostępność możliwości odbycia takiego szkolenia w ramach w innych systemów.
4. Brak jest rozwiązań systemowych pozwalających sfinansować kursy dla instruktorów orientacji przestrzennej i mobilności. W kontekście potrzeby zagwarantowania osobom niewidomym i słabowidzącym dostępności do odpowiedniej jakości szkolenia z orientacji przestrzennej konieczne jest stworzenie odpowiednich ram organizacyjnych i finansowych dla kształcenia instruktorów. System ten powinien być oparty na finansowaniu kursów dostępnych w uproszczonym trybie wnioskowym, przewidującym ciągłą lub cykliczną dostępność środków.
5. Brak systemowych rozwiązań zapewniających finansowanie treningów O&M zwłaszcza dla dorosłych osób z niepełnosprawnością wzroku powoduje brak odpowiednio przygotowanych tyflopedagogów do pracy z osobami dorosłymi.
6. Brak standardów powoduje, że na rynku pojawiają się oferty szkoleń, które nie zapewniają uczestnikom możliwości nabycia odpowiednich kompetencji do pracy w zawodzie. W efekcie

do pracy jako instruktorzy O&M trafiają osoby z bardzo zróżnicowanym poziomem wiedzy i umiejętności.

7. Nawet w przypadku chęci realizacji zajęć z O&M we własnym zakresie, tj. bez dofinansowania ze środków publicznych, trudno jest dotrzeć do trenera, który mógłby przyjechać do miejsca zamieszkania osoby potrzebującej wsparcia, co wynika ze zbyt niskiej liczby aktywnych w zawodzie trenerów O&M.

2. Analiza problemu – niewystarczająca liczba instruktorów O&M

Liczba osób z problemami wzroku w Polsce

Dostępne dane statystyczne wskazują, że instruktorów O&M jest w Polsce zdecydowanie za mało w porównaniu do liczby osób, które mają problemy z widzeniem i potencjalnie będą potrzebowały wsparcia w zakresie samodzielnego poruszania się. Dane, którymi dysponujemy, pochodzą z różnych źródeł i zawierają różne jakościowo i ilościowo informacje.

Dane Polskiego Towarzystwa Okulistycznego z 2018 r. mówią o chorobach oczu wynikających z procesu starzenia się. Szacuje się, że:

- na AMD (zwyrodnienie plamki związane z wiekiem) choruje 1,5 mln osób, w tym 130 tys. osób z postacią wysiękową AMD,
- zaćmę ma 800 tys. osób,
- jaskrę kolejno 800 tys. osób,
- retinopatię nadciśnieniową ok. 66,3% z 9 mln chorujących na nadciśnienie,
- retinopatia cukrzycowa wśród 2,17 mln osób z cukrzycą występuje u:
 - 28–37% z nowo zdiagnozowaną cukrzycą typu 2,
 - 60% chorujących ponad 20 lat z cukrzycą typu 2,
 - 90% chorujących od ponad 20 lat na cukrzycę typu 1.

Według ostatnich danych Głównego Urzędu Statystycznego opublikowanych w 2016 r. prawie 2,8 mln osób miało uszkodzenia i choroby narządu wzroku. Jest to 7,3% populacji kraju. 42 tys. osób deklaroowało, że w ogóle nie widzi. 997,3 tys. osób czyta z dużą trudnością lub nie widzi w ogóle druku w gazecie. To 35,7% osób mających uszkodzenia i choroby wzroku.

Polski Związek niewidomych na koniec 2022 r. zrzeszał 32 772 członków (dane dla Okręgu Mazowieckiego za 2019 r.). W tej grupie (bez Okręgu Mazowieckiego) osób niewidomych w stopniu znacznym było 14 136, a w stopniu umiarkowanym 12 797. Całkowicie niewidomi to 1 567 osób, co stanowi 5,3% ogółu członków. W 2022 r. do związku przyjęto 887 nowych niewidomych.

Liczba członków w grupie wiekowej:

- 0–2 lata – 13 osób
- 3–6 lat – 126 osób
- 7–24 lata – 1 871 osób

- 25–35 lat – 1 629 osób
- 36–64 lata – 9 533 osoby
- 65 lat i więcej – 15 867 osób.

Najliczniejsza grupa to osoby w wieku 65 lat i więcej. Jest to 54,6% członków związku. Kobiety stanowią 57,9% członków związku.

Liczba instruktorów O&M w Polsce

Polski Związek Niewidomych w latach 2022–2023, na potrzeby opracowania informatora o instruktorach rehabilitacji, zebrał dane o instruktorach O&M. W ramach badania udało się uzyskać informacje dotyczące 143 instruktorów O&M pracujących w Polsce.

Tabela 1. Liczba instruktorów O&M w podziale na województwa w odniesieniu do liczby członków PZN (osób niewidomych lub słabowidzących).

Okręg	Instruktorzy O&M	Liczba członków (dane dla Okręgu Mazowieckiego z 2019 r.)	Liczba osób niewidomych przypadających na jednego instruktora
Dolnośląski	20	2 573	128
Kujawsko-Pomorski	19	1 952	103
Lubelski	12	2 334	194
Lubuski	4	746	186
Łódzki	4	1 656	414
Małopolski	6	1 899	316
Mazowiecki	17	3 733	220
Opolski	6	1 065	177
Podkarpacki	4	2 497	416
Podlaski	4	901	225
Pomorski	7	2 115	302
Śląski	24	4 273	178
Świętokrzyski	1	1 188	1 188
Warmińsko-Mazurski	4	1 809	452
Wielkopolski	7	2 212	316
Zachodniopomorski	4	1 819	455
Polska	Razem: 143	Razem: 32 772	Średnio: 229

Źródło: Dane PZN opracowane na potrzeby informatora o instruktorach rehabilitacji.

Nawet jeżeli przyjmujemy, że zebrane dane o instruktorach nie obejmują wszystkich czynnych instruktorów w Polsce, to **liczba osób niewidomych przypadających na jednego instruktora jest zdecydowanie zbyt duża**. Jeśli jeszcze weźmiemy pod uwagę rozległe obszary wielu województw, liczbę miast, miejscowości wiejskich i fakt, że instruktorzy najczęściej mieszkają w miastach, to **dotarcie instruktora do miejsca zamieszkania osoby z problemami wzroku często jest niemożliwe**.

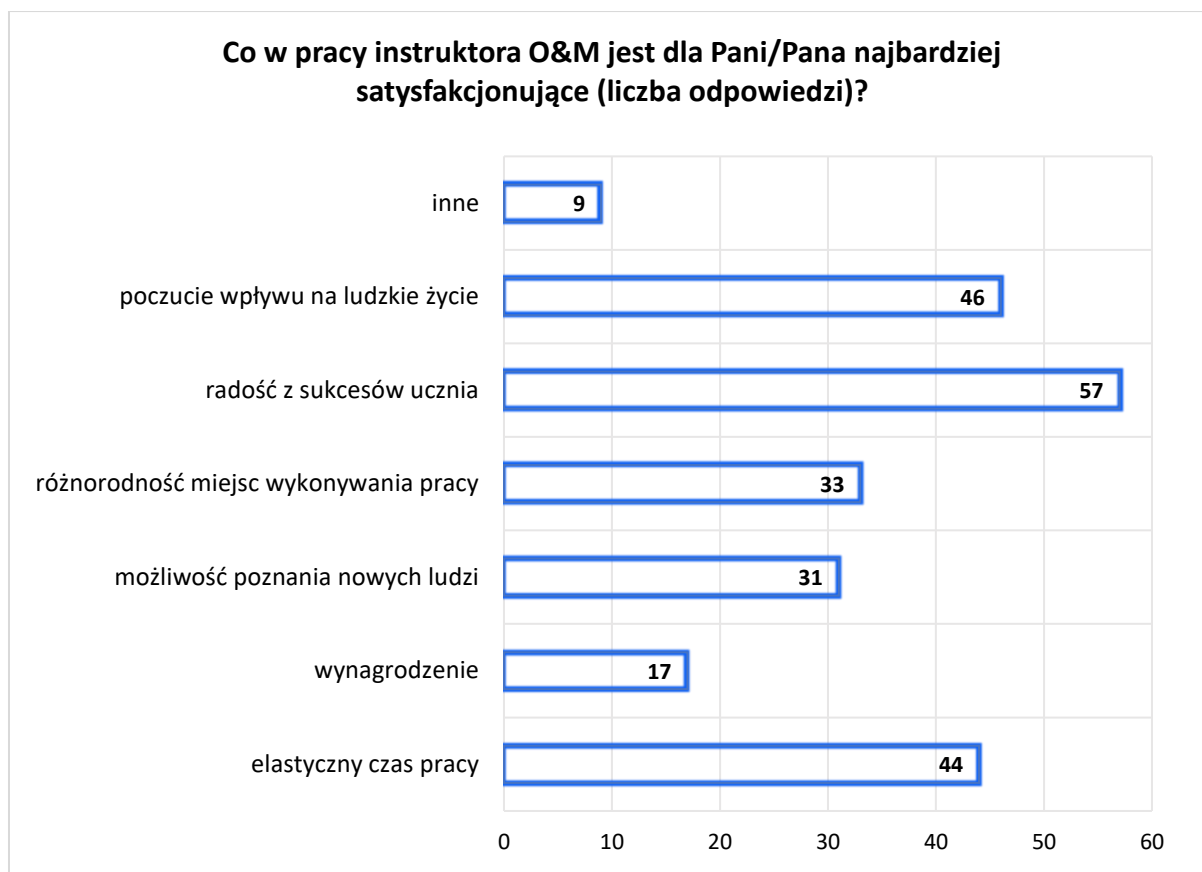
Wyniki badania ankietowego na grupie instruktorów O&M

W sierpniu 2023 r. PZN skierował ankietę do znanych sobie instruktorów O&M (wymienionych w informatorze o instruktorach rehabilitacji oraz zrekrutowanych w ramach projektu TOPON). Na ankietę odpowiedziało 62 instruktorów orientacji z całej Polski, w tym 58 kobiet i 4 mężczyzn. Wśród uczestników ankiety najwięcej było osób w wieku 35–45 lat (26 osób). Osoby powyżej 65 r.ż. stanowiły 6,5% uczestników ankiety (4 osoby). Najliczniej odpowiedzieli instruktorzy pracujący na terenie województwa mazowieckiego (12 odpowiedzi) oraz województwa śląskiego (10 odpowiedzi). 2/3 respondentów zdobyło kwalifikacje instruktora orientacji przestrzennej w ramach kursu. Co piąty ankietowany uzyskał je w ramach studiów magisterskich lub licencjackich.

Jeśli chodzi o miejsce zatrudnienia instruktorów orientacji przestrzennej, najczęściej pojawiały się odpowiedzi: praca w ośrodkach szkolno-wychowawczych, szkołach specjalnych (35%) oraz współpraca z Polskim Związkiem Niewidomych (praca w okręgach PZN, WTZ, współpraca przy projektach) – 32%. W ankiecie można było udzielić więcej niż jednej odpowiedzi ze względu na to, że niektóre osoby podejmują zatrudnienie w kilku miejscach jednocześnie.

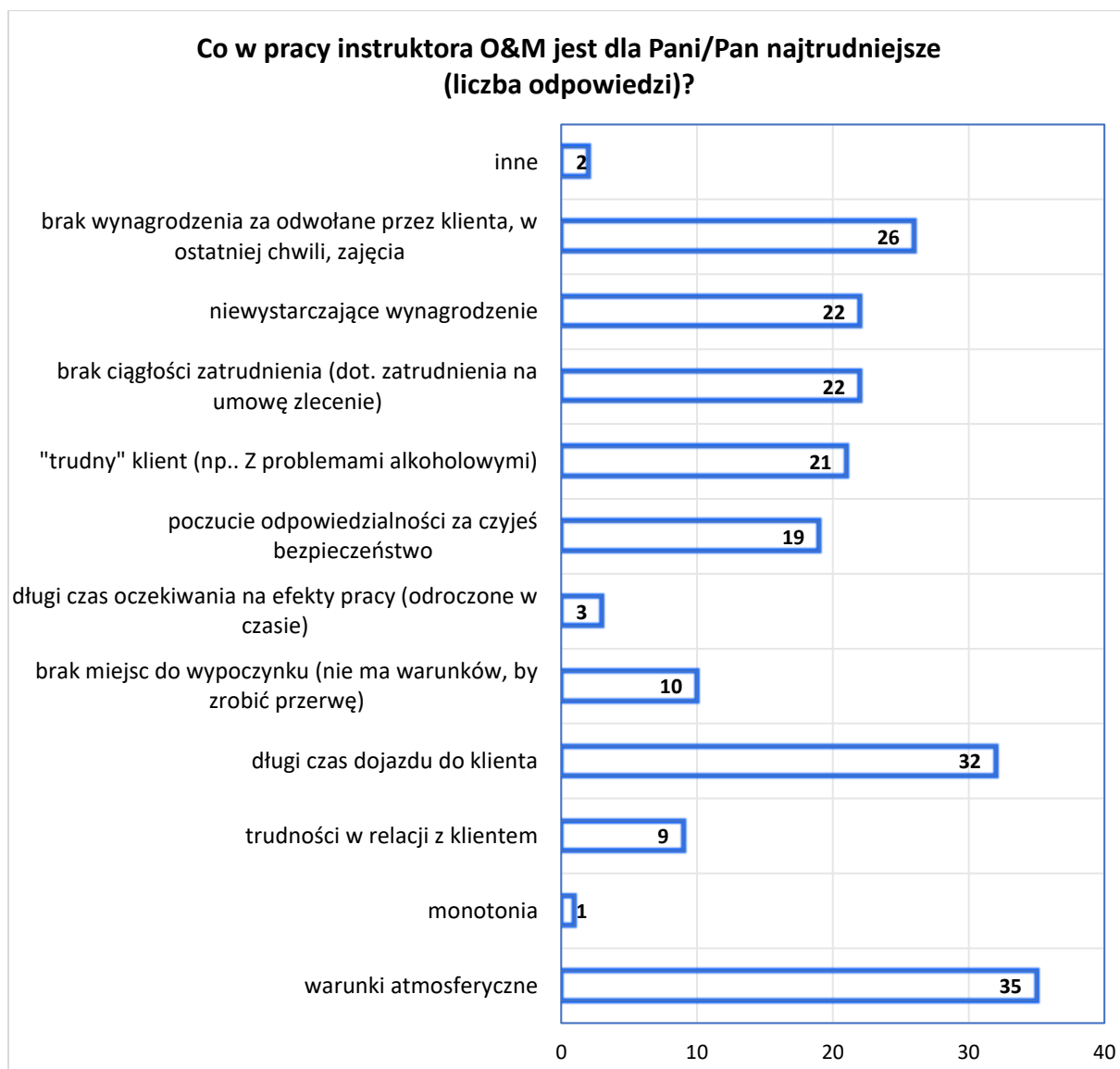
72,5% ankietowanych jest zatrudnionych na umowę o pracę, w tym 11 osób (17,7% badanych) pracuje równocześnie w ramach umowy zlecenia lub samozatrudnienia. Ponad połowa respondentów (56,5%) jest zatrudniona w pełnym wymiarze godzin. Co czwarta osoba pracująca w niepełnym wymiarze godzin pracuje powyżej 10 h tygodniowo. Nieco ponad połowa ankietowanych (32 osoby) odpowiedziała, że czynności instruktora O&M zajmują im mniej niż 30% czasu pracy. Osoby, którym czynności te zajmują większość czasu pracy (powyżej 70%), stanowią niecałe 13%. Ponad połowa badanych odpowiedziała, że pracuje (12,9%) lub chciałaby pracować (48,4%) w charakterze instruktora orientacji przestrzennej w pełnym wymiarze godzin.

Na pytanie, co w pracy instruktora orientacji jest najbardziej satysfakcjonujące (można było zaznaczyć więcej niż jedną opcję), najwięcej osób odpowiedziało, że radość z sukcesów ucznia (91,9%). Większość instruktorów zaznaczyła także elastyczny czas pracy oraz poczucie wpływu na życie ludzkie (71% i odpowiednio 74,2%). Połowa respondentów za satysfakcjonujące uznała także różnorodność miejsc wykonywanej pracy (53,2%) oraz możliwość poznania nowych ludzi (50%). Wynagrodzenie docenia 27,4% badanych. Ponadto jako satysfakcjonujące instruktorzy wymieniali także: satysfakcję z dobrych relacji, wymierne efekty, pracę w terenie, stały rozwój, poczucie sensu swojej pracy, możliwość pomagania innym, przygotowanie osób z niepełnosprawnością do samodzielności, różnorodny wachlarz wyzwań i sytuacji do rozwiązania oraz indywidualną pracę z klientem.

Źródło: Dane PZN.

Na pytanie, co w pracy instruktora orientacji przestrzennej jest najtrudniejsze (można było zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź), nieco ponad połowa badanych wskazała warunki atmosferyczne (56,5%) oraz długi czas dojazdu do klienta (51,6%). 41,9% ankietowanych wymieniło brak wynagrodzenia za zajęcia odwołane przez klienta w ostatniej chwili. Ponadto instruktorzy wskazywali: brak ciągłości zatrudnienia, niewystarczające wynagrodzenie (35,5%), „trudnych klientów” np. z problemami alkoholowymi (33,9%), poczucie odpowiedzialności za czyjeś bezpieczeństwo (30,6%), brak superwizji i możliwości konsultacji z innym instruktorem (25,8%), brak możliwości rozwijania umiejętności instruktora i doszkalania (24,2%), brak miejsca do wypoczynku tzn. brak warunków, by zrobić przerwę (16,1%), trudności w relacji z klientem (14,5%), dużą liczbę uczniów w stosunku do mocy przerobowych (11,3%). Pojawiały się też takie odpowiedzi jak: długi czas oczekiwania na efekty pracy, odroczone w czasie (4,8%), monotonia (1,6%), małe zaangażowanie i motywacja uczestników zajęć (1,6%), brak godzin orientacji przestrzennej dla instruktora (1,6%).

Źródło: Dane PZN.

Powyższe badania wskazują na szereg problemów, które należałoby rozwiązać, aby zachęcić większą liczbę osób do pracy w charakterze instruktora O&M. Ponownie widać, że **problemem jest niedopasowanie w zakresie miejsca zamieszkania ucznia i instruktora**. Konieczność dojazdów obniża atrakcyjność pracy w zawodzie, ponieważ koszt i czas dojazdu często nie są opłacane. Instruktorzy są też narażeni na pracę w różnych warunkach atmosferycznych. Taka sytuacja pozostawia wiele osób potrzebujących bez możliwości uzyskania wsparcia.

Wnioski i rekomendacje

1. Liczba instruktorów jest dalece niewystarczająca, liczba osób niewidomych przypadających na jednego instruktora kształtuje się, w zależności od województwa, między 103 a 455 osoby (nie uwzględniając danych z województwa świętokrzyskiego, ze względu na zbyt małą liczbę danych).

2. 65% instruktorów mieszka w miastach wojewódzkich i innych dużych miastach, co powoduje, że dostępność zajęć z orientacji przestrzennej w małych miejscowościach jest ograniczona.
3. 2/3 instruktorów uzyskało kwalifikacje w ramach kursów a 1/3 w ramach studiów (licencjackich, magisterskich czy podyplomowych). Kursy były realizowane na bardzo różnym poziomie, stąd też różny poziom przygotowania instruktorów. Konieczne jest zatem przyjęcie ujednoliconego sposobu kształcenia instruktorów wg przygotowanych standardów i ujednoliconych zasad systematycznego doksztalcania instruktorów.
4. Instruktorzy zatrudnieni na umowę o pracę w pełnym wymiarze godzin pracują najczęściej w ośrodkach szkolno-wychowawczych dla niewidomych i słabowidzących czy w szkołach specjalnych. Natomiast w PZN i innych organizacjach pozarządowych instruktorzy są zazwyczaj zatrudnieni na umowę zlecenie w ramach projektów. Jednocześnie instruktorzy deklarują, że chcieliby wykonywać tę pracę w ramach umowy o pracę w pełnym wymiarze, co gwarantowałoby im większą stabilność i zwiększało dostępność do zajęć z orientacji osobom z problemami wzroku.
5. Ponad połowa instruktorów deklaruje, że czynności bycia instruktorem zajmują im mniej niż 30% czasu pracy. Wykonywanie czynności instruktora zajmuje co najmniej 70% czasu pracy jedynie 13% ankietowanych. Wskazuje to na ogromną potrzebę zintensyfikowania prac nad możliwością opisania tego zawodu w ramach Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji.
6. Jak wykazały badania ankietowe i doświadczenia wynikające z projektu, praca w charakterze instruktora jest trudna ze względu na to, że jest wykonywana w różnych warunkach pogodowych i często wymaga długiego czasu dojazdu do klienta, który nie jest wliczany w godziny pracy. Zaś sama forma zatrudnienia jest niestabilna.
7. Nauka orientacji przestrzennej (samodzielnego, bezpiecznego i skutecznego poruszania się) dla niewidomych jest jednym z najważniejszych elementów rehabilitacji warunkujących aktywność osób z problemami wzroku w innych sferach życia. Sprawa systemowego modelu kształcenia i finansowania instruktorów oraz nauki osób niewidomych ma zatem kluczowe znaczenie.

3. Rekomendacje dotyczące zadań i obowiązków podmiotu prowadzącego kształcenie instruktorów O&M

Podmiot organizujący i prowadzący szkolenie lub studia dla instruktorów O&M powinien zapoznać się z wytycznymi zawartymi w „Standardzie kształcenia instruktorów orientacji przestrzennej i mobilności”. To pozwoli zaplanować i zrealizować kurs lub studia w sposób profesjonalny.

Rekrutacja na szkolenia z O&M

Ze względu na wysokospecjalistyczny charakter zdobywanych na kursie lub studiach kompetencji, a także społeczny wymiar zawodu instruktora O&M, kandydat powinien spełnić szereg wymogów. Podstawowym warunkiem jest wyższe wykształcenie. Proces rekrutacji powinien obejmować dwa aspekty: formalny i merytoryczny. Etap formalny to przede wszystkim sprawdzenie posiadania przez

kandydata dyplomu studiów wyższych (dowolny kierunek) oraz stanu zdrowia (zaświadczenie lekarskie o braku przeciwwskazań do pracy na stanowisku instruktora orientacji przestrzennej i mobilności). Etap merytoryczny to sprawdzenie wiedzy na temat zawodu instruktora orientacji przestrzennej i mobilności, umiejętności komunikacyjnych kandydata, a także poznanie motywacji do pracy. Rekomendowane jest tu przeprowadzenie rozmowy kwalifikacyjnej z wykorzystaniem aktywnych form angażowania kandydatów, np. wykonywanie zadań sprawdzających wyobraźnię przestrzenną.

W czasie rekrutacji kandydatów na szkolenie warto uwzględnić zapotrzebowania na nowych instruktorów O&M w różnych regionach geograficznych Polski. Rekomendujemy rekrutowanie kandydatów z regionów, gdzie jest ich najmniejsza liczba.

W projekcie TOPON w szkoleniach na instruktora O&M mogły wziąć udział osoby niewidome i słabowidzące. W wyniku przeprowadzonej rekrutacji wyłoniono jedną osobę słabowidzącą. Ukończyła ona kurs i zdała wszystkie wymagane egzaminy. Niestety, pomimo wyszkolenia jednej osoby słabowidzącej w dalszym ciągu nie dysponujemy wiedzą na temat metodycznego kształcenia osób z niepełnosprawnością wzroku na instruktorów O&M. W związku z tym rekomendujemy, aby osoby niewidome i słabowidzące, ze względu na ograniczone możliwości wzrokowe i związaną z tym niemożność zapewnienia bezpieczeństwa osobom szkolonym, nie były kwalifikowane do kursu dla nowych instruktorów orientacji przestrzennej. Proponujemy, aby osoby niewidome i słabowidzące pełniły funkcje mentorów lub doradców dla osób uczestniczących w szkoleniu (np. przez dzielenie się własnym doświadczeniem i wypracowanymi rozwiązaniami). Kwestia ta wymaga dalszych konsultacji społecznych i badań w tym zakresie.

Kwalifikacje prowadzących szkolenia z O&M

Podmiot organizujący szkolenie dla instruktorów O&M powinien zapewnić wysokospecjalistyczną kadrę. Zatrudnienie poszczególnych specjalistów i wykładowców musi bezpośrednio wynikać z treści realizowanych w programie kształcenia instruktorów O&M. Kadra powinna składać się z instruktorów O&M II stopnia, tyflopedagogów, psychologów i innych specjalistów. Ważne, aby przedmioty metodyczne z O&M były prowadzone przez osoby z dużą wiedzą i doświadczeniem praktycznym. Najlepiej, jeśli są to osoby, które mają doświadczenie w prowadzeniu kursów i szkoleń z zakresu orientacji przestrzennej. Wskazane jest, aby były to osoby specjalizujące się w pracy z małymi dziećmi, z osobami dorosłymi, instruktorzy przygotowujący psy przewodniki, eksperci z zakresu nowoczesnych technologii i ich wykorzystywania w poruszaniu się, specjaliści z zakresu tyflografiki, specjaliści z zakresu nauczania echolokacji itp.

Dobrą praktyką jest zapraszanie osób z niepełnosprawnością wzroku na zajęcia w charakterze prowadzącego lub konsultanta, w celu podzielenia się doświadczeniem (np. podczas zajęć z wykorzystania nowych technologii).

Ważne, aby osoby prowadzące szkolenie przed przystąpieniem do zajęć zapoznały się z całym programem kursu i studiów, wszystkimi realizowanymi treściami. **Rekomendowane jest**

zorganizowanie przez podmiot szkolący co najmniej dwóch kilkugodzinnych spotkań dla kadry instruktorskiej w celu ujednoczenia metod, technik, sposobów nauczania. Takie spotkania pozwalają na aktualizację wiedzy, wymianę doświadczeń, szczegółowe zaplanowanie realizowanych treści.

Kadra prowadząca zajęcia powinna być także zobowiązana do przygotowania dla uczestników materiałów do prowadzonych zajęć (np. notatek, skryptów, studiów przypadków, materiałów filmowych itp.). Jest to nieodzowny element kursu, który służy utrwalaniu wiedzy po zakończonym szkoleniu.

Zasady organizacji szkoleń dla nowych i doświadczonych instruktorów

Szkolenia dla przyszłych instruktorów O&M obejmują 296 h zajęć dydaktycznych, 40 h dydaktycznych przeznaczonych na egzaminy teoretyczne i praktyczne oraz 40 h dydaktycznych praktyk z zakresu orientacji przestrzennej. W odniesieniu do praktyk jest to minimalny wymiar godzinowy, jaki powinien być zrealizowany przez słuchacza. Zalecane jest dążenie do zwiększania wymiaru praktyk. Jedna godzina zajęć dydaktycznych to 45 minut.

Program składa się z kilku modułów kształcenia, w ramach których zostały wydzielone szczegółowe przedmioty. Może być on realizowany w formie niezależnych kursów, kursów na studiach tyflopedagogicznych lub jako studia podyplomowe. Zajęcia metodyczne dotyczące orientacji przestrzennej w większości powinny być prowadzone w formie stacjonarnej, niektóre z nich mogą odbywać się w wyjątkowych sytuacjach niestacjonarnie. Kurs lub studia mogą być realizowane w formule zjazdów tygodniowych lub weekendowych. Forma weekendowa pozwala uczestniczyć w szkoleniu osobom pracującym w ciągu tygodnia. Wymaga bardzo dobrego zaplanowania zajęć i powinna obejmować zjazdy maksymalnie 3-dniowe. Przy ich organizacji należy mieć na uwadze duże obciążenie fizyczne uczestników w krótkim czasie. Należy zatem zadbać o to, aby jednego dnia prowadzone były zarówno ćwiczenia, jak i wykłady. Zajęcia odbywające się w formule weekendowej wymagają uwzględnienia na każdym zjeździe czasu na powtarzanie materiału realizowanego na zjeździe poprzednim. W celu lepszego przyswojenia i utrwalenia realizowanego materiału pomocne będą także materiały pisemne oraz filmowe przygotowane przez osoby prowadzące szkolenie dla uczestników. Z kolei zjazdy tygodniowe pozwalają na ciągłość realizacji treści szkolenia, jednak mogą być trudne do realizacji ze względu na zmęczenie fizyczne uczestników (jednego dnia realizowanych jest od 8 do 10 h zajęć dydaktycznych) oraz potrzebę tygodniowej nieobecności w pracy dla osób aktywnych zawodowo. Wybór odpowiedniej formuły organizacji kursu lub studiów powinien wynikać z możliwości finansowych oraz organizacyjnych podmiotu organizującego szkolenie.

Zajęcia praktyczne w symulatorach słabego widzenia lub w opaskach stanowią bardzo ważny element kształcenia. Pozwalają doświadczyć sytuacji osłabienia lub utraty wzroku i lepiej zrozumieć potrzeby i możliwości osób z niepełnosprawnością wzroku. Z tego też powodu **zajęcia praktyczne nie mogą być realizowane on-line**. Podczas prowadzenia zajęć bardzo ważny jest także aspekt zapewnienia bezpieczeństwa słuchaczom korzystającym z opasek i symulatorów. **Pod opieką jednego szkolącego**

instruktora **w budynku** może być **maksymalnie 6 słuchaczy**. Natomiast **w terenie miejskim**, podczas korzystania ze środków transportu publicznego, liczba ta powinna być zmniejszona do **maksymalnie 4 osób**. W każdej z równoległych grup realizowane treści powinny być tożsame.

Optymalna liczba uczestników grupy w ramach kursu O&M powinna wynosić **12 osób, maksymalnie 16**. Ze względu na pracę w parach **liczba uczestników** powinna być **parzysta**.

Ze względu na ograniczoną liczbę ekspertów mogących prowadzić wysokospecjalistyczne zajęcia w ramach kursu dla instruktorów O&M, nie rekomenduje się prowadzenia kursu składającego się z więcej niż jednej grupy zajęciowej tzn. szkolenie maksymalnie 16 osób jednorazowo. **Dla grupy 16 osób wymagane jest zapewnienie jednocześnie 4 osób szkolących.**

Zasoby kadrowe, rzeczowe i techniczne niezbędne do prowadzenia szkoleń

Wszyscy wykładowcy prowadzący przedmioty metodyczne z orientacji przestrzennej i mobilności powinni mieć **wykształcenie tyflopedagogiczne oraz posiadać specjalizację z nauczania orientacji przestrzennej i mobilności**. Najlepiej, jeśli są to osoby pracujące z osobami z niepełnosprawnością wzroku w różnym wieku.

Rekomendujemy, aby wszystkie przedmioty z modułu metodycznego podstawowego z zakresu orientacji przestrzennej i mobilności prowadził zespół tych samych wykładowców. Jest to niezwykle cenne ze względu na możliwość obserwacji uczestników szkolenia, a także na odpowiedni dobór proponowanych rodzajów ćwiczeń i tempa realizacji treści zajęć.

Podczas planowania kursu lub studiów ważny jest wybór miejsca. Zarówno jeśli chodzi o odpowiedni budynek, jak i jego lokalizację. Najlepiej, jeśli jest on usytuowany **w centrum miasta przy dużych arteriach ruchu, skrzyżowaniach lub dworcach**. Pozwala to na zaoszczędzenie czasu na dojazd na zajęcia w terenie. **Budynek powinien być kilkupiętrowy, wyposażony w windy, klatki schodowe, długie korytarze**. Są to niezbędne elementy przestrzeni potrzebne do prowadzenia zajęć z orientacji przestrzennej i mobilności w terenie zamkniętym. Bardzo ważne są także profesjonalnie wyposażone sale wykładowe (rzutnik, laptop, klimatyzacja itp.).

Podmiot organizujący szkolenie na czas trwania kursu powinien zaopatrzyć uczestników w pomoce dydaktyczne w postaci indywidualnie dobranej białej laski, opasek na oczy oraz zestawu symulatorów słabego widzenia. Ważne jest także zadbanie o ubezpieczenie uczestników kursu od następstw nieszczęśliwych wypadków, a także wyposażenie ich w bilety komunikacji miejskiej.

Kadra i uczestnicy szkolenia powinni mieć możliwość dostępu do pomieszczenia wyposażonego w pomoce dydaktyczne i wypożyczenia różnego rodzaju białych lasek. Zaleca się, aby organizator szkolenia zapewnił uczestnikom pomoce dydaktyczne i techniczne zgodnie ze specyfiką prowadzonych zajęć np. symulatory słabego widzenia, plany, mapy, laski pokazowe, modele, miniatury, manekiny, pomoce przedlaskowe, materiały multimedialne, pomoce nieoptyczne, optyczne i elektroniczne lub wg specyfiki zajęć.

Doskonalenie i rozwój zawodowy instruktorów O&M

Trenerzy O&M po zakończonym kursie zrealizowanym wg standardów powinni dalej podnosić swoje kompetencje. Kurs zaproponowany w standardzie kształcenia zakłada realizację 296 h zajęć dydaktycznych, 40 h zajęć dydaktycznych przeznaczonych na egzaminy teoretyczne i praktyczne oraz 40 h dydaktycznych praktyk. Jest to propozycja zawierająca niezbędne minimum wiedzy i umiejętności, które w kolejnych latach trener powinien weryfikować i rozszerzać.

Instruktorzy wykształceni wg standardu powinni:

- w pierwszych 3 miesiącach pracy po zakończeniu kursu O&M mieć zagwarantowane hospitacje,
- mieć możliwość odbycia staży w instytucjach prowadzących szkolenia O&M,
- w pierwszym roku pracy mieć zagwarantowaną opiekę superwizora (wsparcie merytoryczne instruktora II stopnia),
- uczestniczyć raz na 2 lata w warsztatach doszkalających z zakresu metodyki nauczania O&M,
- uczestniczyć raz na 2 lata w doszkoleniach, seminariach, konferencjach o tematyce związanej z nauczaniem O&M.

Instruktorzy wykształceni przed opracowaniem standardu kształcenia instruktorów O&M powinni:

- uzupełnić wiedzę metodyczną z wybranych modułów standardu kształcenia instruktorów O&M,
- uczestniczyć raz na 2 lata w warsztatach doszkalających z zakresu metodyki nauczania O&M,
- uczestniczyć raz na 2 lata w doszkoleniach, seminariach, konferencjach o tematyce związanej z nauczaniem O&M,
- raz w roku mieć zapewnioną superwizję z instruktorem II stopnia.

Wszyscy instruktorzy, którzy chcą doskonalić warsztat pracy, powinni:

- pracować w wymiarze minimum 100 h w ciągu roku z uczniami w różnym wieku oraz o zróżnicowanych możliwościach i potrzebach,
- pracować w zespole instruktorów O&M,
- hospitować zajęcia innych instruktorów,
- czytać aktualną literaturę, znać wyniki najnowszych badań,
- brać udział w różnych formach organizacji zajęć (w szkole, NGO, na turnusie rehabilitacyjnym itd.).

4. Analiza SWOT wdrażania standardów przez organizacje realizujące treningi O&M i kształcenie instruktorów

Analiza SWOT wdrażania standardu kształcenia Instruktorów O&M

Mocne strony:

- Lepiej wyszkolona, profesjonalna kadra posiadająca aktualną wiedzę.

- Nowoczesne rozwiązania technologiczne włączone w program zajęć.
- Większa liczba prawidłowo wyszkolonych instruktorów w różnych regionach Polski.
- Wyposażenie instruktorów w materiały edukacyjne.
- Dobrze opisane zasady rekrutacji na instruktorów O&M.
- Jasno określone zadania i obowiązki podmiotów prowadzących treningi i kształcenie.
- Dopuszczenie szerokiego grona kandydatów do kształcenia na instruktora.

Słabe strony:

- Zbyt mała liczba kadry prowadzącej szkolenia i doszkalania.
- Wysoki koszt wyszkolenia instruktorów.

Szanse:

- Zrekrutowanie nowej kadry instruktorów z najlepszymi predyspozycjami do wykonywania zawodu.
- Wyrównanie szans OzN i podniesienie dostępności zajęć z O&M.
- Ścieżka awansu dla instruktorów – możliwość rozwoju i podnoszenia kwalifikacji.

Zagrożenia:

- Brak rejestru podmiotów realizujących treningi i kształcenie.
- Brak stałych źródeł finansowania szkoleń i doszkalania instruktorów.
- Nierespektowanie rozwiązań proponowanych w standardzie.

Analiza SWOT wdrażania standardu nauczania O&M

Mocne strony:

- Jasno określone i opisane zasady rekrutacji OzN.
- Konkretna narzędzia do oceny umiejętności ucznia i ewaluacji jego postępów.
- Zebrane i uporządkowane treści nauczania O&M.

Słabe strony:

- Mało podmiotów na terenie Polski przygotowanych do organizacji treningów dla OzN.
- Wciąż mała liczba kadry wyszkolonej wg standardów.
- Nowo wyszkolona kadra z brakami w przygotowaniu pedagogicznym (wyszkolenie pedagogiczne nie było wymagane).

Szanse:

- Podniesienie jakości zajęć O&M (optymalizacja częstotliwości i czasu zajęć, program skoncentrowany na potrzebach ucznia, realizowanie szerokiego zakresu treści nauczania).
- Podniesienie efektywności pracy instruktorów O&M.
- Możliwość potwierdzenia kwalifikacji instruktorów przez certyfikację ZSK.

- Wyrównanie szans OzN i podniesienie dostępności zajęć z O&M.
- Optymalny czas i częstotliwość zajęć O&M dostosowany do potrzeb OzN.
- Podniesienie jakości życia OzN, zwiększenie ich niezależności.

Zagrożenia:

- Zmniejszenie liczby instruktorów z powodu wycofywania się z zawodu osób, które nie chcą się doszkalać i pracować wg standardów.
- Brak rejestru podmiotów realizujących treningi i kształcenie.
- Brak stałych źródeł finansowania szkoleń i doszkalania instruktorów.
- Nierespektowanie rozwiązań proponowanych w standardzie.

5. Zalecenia i sugestie IBOS dotyczące organizacji kształcenia ustawicznego w zakresie O&M

Aby nadać za rozwojem technik nauczania i technologii wspomagających, edukatorzy i instruktorzy O&M potrzebują ciągłego kształcenia, a także współpracy i kontaktów, dzięki którym możliwa będzie dyskusja i wymiana wiedzy z innymi profesjonalistami z zakresu nauczania O&M.

Organizacja sieciująca

Duńskie instytucje zajmujące się rehabilitacją i specjalnymi zadaniami pedagogicznymi w stosunku do osób z obniżoną sprawnością mowy, słuchu i wzroku tworzą organizację parasolową o nazwie **DTHS (Stowarzyszenie Duńskich Instytucji Mowy, Słuchu i Wzroku)**. Jej celem jest ułatwianie współpracy między profesjonalistami z różnych obszarów niepełnosprawności, opracowywanie najlepszych praktyk oraz pełnienie partnera do dyskusji dla administracji publicznej i organizacji pozarządowych.

Specjaliści zajmujący się wzrokiem mają własne forum menedżerów i grupy dyskusyjne. Kluczowi eksperci w dziedzinie wzroku są podzieleni na profesjonalne podgrupy: dla konsultantów w zakresie wzroku (niewidome i słabowidzące małe dzieci, niewidomi i słabowidzący z niepełnosprawnością sprzężoną, w wieku 0–17 lat, osoby starsze, z dysfunkcjami psychicznymi), konsultantów szkolnych, ds. rynku pracy, ICT, Braille’a, O&M i światła.

IBOS (duński Instytut Osób Niewidomych i Słabowidzących) organizuje także sieć absolwentów pedagogiki specjalnej na kierunku *Nabyte Uszkodzenia Mózgu*. Spotkania stacjonarne odbywają się dwa razy w roku i trwają 2 dni. IBOS planuje także tworzenie sieci absolwentów w zakresie ADL (Pomocy w Życiu Codziennym), ICT oraz O&M.

Nieformalne kształcenie ustawiczne

Od 2011 r. instytucje zajmujące się wzrokiem skupione w ramach DTHS organizują coroczne ogólnokrajowe 2-dniowe spotkanie zwane **Dniami Kontaktów Specjalistów w zakresie Wzroku**.

Jest ono przeznaczone dla wszystkich specjalistów pracujących z osobami niewidomymi i słabowidzącymi lub z niepełnosprawnością sprzężoną – często poznawczą – w tym niewidzeniem. Dni organizowane są przez IBOS (młodzież i dorośli) przy pomocy Centrum Wzroku Refsnæs (dzieci, szkoły i rodzice), lokalnych centrów komunikacji i podgrup zawodowych, aby zapewnić wsparcie, jakość oraz różnorodność tematów i działań niekomercyjnych.

W 2022 r. tematyka spotkania dotyczyła chorób oczu i nowego rozumienia rehabilitacji z równoległymi warsztatami praktycznymi dla ICT, ADL, Braille'a, starszych osób niewidomych i słabowidzących. Warsztaty związane z O&M dla instruktorów dotyczyły komunikacji w relacjach z osobami głuchoniewidomymi i doświadczeń w korzystaniu z Navibind (duńska pomoc technologiczna w O&M, w przygotowaniu), obejmowały również demonstrację prowadzoną przez konsultantów ICT na NaviLens. Warsztaty były otwarte dla wszystkich profesjonalistów chcących poszerzyć swoją wiedzę. Wieczór natomiast został przeznaczony na budowanie sieci kontaktów (networking).

Zajęcia doszkalające

IBOS oferuje krótkie kursy w formie otwartej i bezpłatnej (dzięki państwowemu kontraktowi VISO). Dłuższe kursy wymagają opłaty za kurs, istnieje także możliwość zamówienia kursów dla określonych grup.

Poniżej znajduje się lista krótkich kursów ogólnych przydatnych w O&M:

1. Podstawowy kurs na temat oka i wzroku (90 min. webinar, min. 8 uczestników)

Uczestnicy: opiekunowie socjalni, nauczyciele, pracownicy służby zdrowia, doradcy ICT itp., którzy pracują z niewidomymi i słabowidzącymi dorosłymi.

Omawiane tematy:

- wzrok statyczny,
- wzrok dynamiczny,
- znaczenie narządu wzroku,
- klasyfikacje niedowidzenia,
- WHO ICD 10-11 (Międzynarodowa Klasyfikacja Chorób),
- ICF (Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia).

Po kursie uczestnik potrafi powiązać wzrok i wadę wzroku z codziennymi czynnościami oraz lepiej ocenić możliwości osób z dysfunkcjami wzroku.

Wykładowca: neurooptometrysta.

2. Czytanie i rozumienie czasopism medycznych i optycznych (3 h webinar, min. 8 uczestników)

Uczestnicy: konsultanci w zakresie wzroku (w Danii uczą także O&M), nauczyciele, instruktorzy, pedagodzy i pracownicy służby zdrowia pracujący z dorosłymi osobami z chorobami oczu i/lub wzroku.

Omawiane tematy:

- okulista,
- kliniki optyczne w szpitalach,
- optyk i optometrysta,
- terapeuta zeza i ortoptysta,
- krajowi specjaliści i badacze oraz kliniki wzroku.

Po ukończeniu kursu uczestnik potrafi odnaleźć odpowiednie informacje w dokumentacji medycznej i lepiej ocenić poziom funkcjonowania osób z niepełnosprawnością wzroku.

Wykładowca: neurooptometrysta.

3. Szklą filtracyjną – krótkie wprowadzenie (90 min. webinar, min. 8 uczestników)

Uczestnicy: optycy, konsultanci wzroku, nauczyciele, instruktorzy, pedagodzy i pracownicy służby zdrowia, pracujący z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi z nadwrażliwością na światło i oślepiający odbłask.

Omawiane tematy:

- okulary filtrujące (praktyczne omówienie zastosowania klinicznego i teoria),
- szkło filtrujące kompensujące odbłaski i zwiększające kontrast,
- przegląd możliwości kompensacyjnych urządzeń wspomagających noszonych na głowie.

Wykładowca: neurooptometrysta.

Po kursie uczestnik posiada wiedzę na temat szkieł filtracyjnych. Uczestnik potrafi przetestować okulary filtrujące z osobami z wrażliwością na światło i odbłask, aby móc ocenić potrzebę kompensacji.

4. Trudne rozmowy o niepełnosprawności wzrokowej (2 dni, 6–18 uczestników)

Uczestnicy: specjaliści w zakresie wzroku i inni specjaliści.

Kurs koncentruje się na wyzwaniach psychologicznych, jakie mogą pojawić się w rozmowach i współpracy z osobami z wadą wzroku. Pracując z osobami niewidomymi i słabowidzącymi, profesjonaliści często będą musieli uczestniczyć w trudnych rozmowach, np. przekazać trudny komunikat lub odpowiedzieć na reakcję emocjonalną danej osoby na życie z niedowidzeniem. Rozmowy z daną osobą często mają zarówno warstwę praktyczną, jak i emocjonalną, a wyzwania mogą pojawiać się na obu poziomach.

Ten kurs porusza konkretne wyzwania, takie jak:

- konieczność przekazania trudnej wiadomości,

- współpraca z osobami biernymi (bez motywacji),
- reakcja na płacz i agresję w rozmowach,
- długi okres żałoby, objawy depresji i myśli samobójcze,
- krewni i różne cele.

Wyzwania psychologiczne mogą utrudniać pracę z osobami niewidomymi i słabowidzącymi.

W ramach kursu prowadzone są rozmowy o tym, jak profesjonalści mogą zadbać o siebie i swoich współpracowników. W oparciu o różne teorie omawiane jest, jak metodycznie można wykorzystywać strategie konwersacyjne do tworzenia znaczących i konstruktywnych rozmów, zarówno na poziomie praktycznym, jak i emocjonalnym.

Zajęcia edukacyjne: praca w grupach nad przypadkami. Wkład uczestników do dyskusji w postaci omówienia własnych doświadczeń mile widziany.

Po kursie uczestnicy mogą rozpocząć stosowanie strategii metodycznych w swojej pracy z osobą z niepełnosprawnością wzroku.

Wykładowca: autoryzowany psycholog specjalizujący się w problemach związanych ze wzrokiem.

5. Wzrok i percepcja wzrokowa z perspektywy neuropsychologicznej (1 dzień)

Uczestnicy: konsultanci szkolni, nauczyciele, instruktorzy, pedagodzy i pracownicy służby zdrowia pracujący z niewidomymi i słabowidzącymi dziećmi, młodzieżą i dorosłymi.

Celem jest omówienie powiązań między mózgiem a oczami.

Omawiane tematy:

- budowa i funkcje mózgu,
- układ wzrokowy i nerwowy,
- rekompensowanie trudności wzrokowo-percepcyjnych.

Po kursie uczestnicy potrafią przeanalizować konkretny problem z perspektywy percepcyjno-psychologicznej, aby współpracować z niewidomą i słabowidzącą osobą nad opracowaniem strategii kompensacyjnych.

Wykładowca: neuropsycholog.

6. Wprowadzenie do neurooptometrii (webinar, 1,5 h)

Uczestnicy: optometryści, nauczyciele, instruktorzy i pozostały personel pracujący z niewidomymi i słabowidzącymi dziećmi, młodzieżą i dorosłymi.

Uczestnicy zapoznają się z dziedziną neurooptometrii oraz tym, co odróżnia ją od innych rodzajów oceny wzroku, w tym ze standardowym badaniem w gabinecie optometrycznym lub wykonywanym przez osobę specjalizującą się w wadach wzroku.

Omawiane tematy:

- Czy funkcja wzroku jest czymś więcej niż świadomym wzrokiem?
- Czym jest wzrok statyczny i dynamiczny?
- Co to jest neurooptometria?
- Co możemy zrobić dla osób niedowidzących:
 - kompensacja
 - odzyskanie utraconej funkcji
 - wysiłek rehabilitacyjny specjalistów wielu dziedzin.
- Co oznacza neurooptometryczna rehabilitacja i trening wzroku dla osób z nabytym uszkodzeniem mózgu?

Wykładowca: neurooptometrysta.

7. Radzenie sobie ze zwykłymi lękami związanymi z utratą wzroku (1 dzień, 6–18 uczestników)

Uczestnicy: specjaliści w zakresie wzroku.

Kiedy dana osoba traci wzrok, traci także część poczucia bezpieczeństwa i kontroli, którą wzrok zapewnia w codziennych sytuacjach, takich jak ruch uliczny, gotowanie itp. Dlatego też osoby, które stracą wzrok, będą doświadczać normalnych objawów strachu w stosunku do mobilności. Może to powodować różne stopnie niepokoju podczas ćwiczenia umiejętności O&M.

Omawiane tematy:

- normalny poziom strachu i narzędzia do radzenia sobie z nim,
- pomoc osobie z wadą wzroku w radzeniu sobie ze strachem,
- optymalizacja warunków uczenia się.

Zajęcia edukacyjne: prezentacje, dyskusje i refleksje na plenum oraz praca w grupach oparta na konkretnych przypadkach. Możliwość kontaktu ze specjalistą w celu uzyskania porad dotyczących strachu i nerwowości.

Wykładowca: autoryzowany psycholog specjalizujący się w problemach związanych ze wzrokiem

8. Orientacja przestrzenna w ruchu drogowym (2 dni)

Uczestnicy: instruktorzy O&M.

Celem tego kursu jest zapoznanie wyszkolonych instruktorów O&M w zakresie teorii, nowych technologii i praktyki O&M w ruchu drogowym.

Omawiane tematy: koncentracja na roli instruktora oraz wdrożeniu technik i metod w praktyce.

Wykładowcy: instruktorzy i nauczyciele O&M.

9. Różne rodzaje lasek (1 dzień)

Uczestnicy: doświadczeni instruktorzy O&M.

Celem kursu jest zdobycie aktualnej wiedzy na temat różnych rodzajów lasek oraz ich zastosowania w praktyce. W czasie zajęć przewidziane są ćwiczenia praktyczne i dialog oparty na doświadczeniach.

Po kursie uczestnicy potrafią doradzić osobom niewidomym i słabowidzącym w wyborze laski.

Wykładowca: instruktor O&M.

10. Mobilność osób z hemianopsją (3,5 h)

Uczestnicy: profesjonaliści pracujący w dziedzinie neurorehabilitacji.

Celem tego kursu jest zdobycie wiedzy, w jaki sposób osoby z hemianopsją mogą nauczyć się orientować i bezpiecznie poruszać przy użyciu specjalnych technik skanowania.

Omawiane tematy:

- Czym jest hemianopsja i jak wpływa na codzienne życie człowieka?
- Wprowadzenie w metody szkoleniowe.

Po kursie uczestnicy umieją korzystać z narzędzi do oceny funkcji wzroku danej osoby oraz zdobywać wiedzę o tym, jak szkolić i wspierać osobę w możliwie największym stopniu, aby mogła bezpiecznie się poruszać.

Wykładowcy: instruktorzy O&M specjalizujący się w nabytych uszkodzeniach mózgu i technologii NeuroVision.

11. Orientacja przestrzenna z wózkiem inwalidzkim (4 h)

Celem tego kursu jest zaznajomienie wyszkolonych instruktorów O&M z teorią i praktyką nauczania osób niewidomych i słabowidzących na wózku inwalidzkim. Kurs skupia się na roli instruktora oraz na zapoznaniu się z technikami i metodami O&M z użyciem wózka lub urządzenia wspomagającego. Przewidziane są ćwiczenia praktyczne z wózkiem inwalidzkim, rollatorem i kulą.

Wykładowcy: doświadczeni nauczyciele i instruktorzy O&M.

12. Trening O&M z osobami korzystającymi z psa przewodnika (3 h)

Uczestnicy: instruktorzy O&M (lub, jeśli jest to częścią szkolenia O&M, studenci O&M).

Celem tego kursu jest skupienie się na ustawieniu instruktora względem osoby niewidomej lub słabowidzącej i psa, przepisach prawnych dotyczących korzystania z psa przewodnika, poleceniach wydawanych psu i ich funkcjom oraz budowaniu świadomości, że należy znać trasę i umieć się po niej poruszać także bez psa.

Przewidziane jest szkolenie teoretyczne połączone z demonstracją, filmem i materiałami zdjęciowymi, podczas których uczniowie będą mogli zobaczyć instruktora nauczającego oraz zdjęcia sytuacyjne instruktora, osoby niedowidzącej i psa przewodnika.

Uważamy, że jeśli do ćwiczeń uczniów włączymy osobę z psem przewodnikiem, pies będzie niepotrzebnie zdezorientowany w większym środowisku szkoleniowym. Zamiast tego prosimy osobę,

która lubi na co dzień korzystać z psa przewodnika, aby opowiedziała uczniom, jakie komendy pies zna, jak pies jest szkolony, jak funkcjonuje on w życiu codziennym i transporcie oraz w jaki sposób osoba niedowidząca może ubiegać się o psa przewodnika.

Wykładowca: nauczyciel(e) O&M uczący instruktorów O&M, jak prowadzić osobę za pomocą psa przewodnika, muszą mieć doświadczenie w szkoleniu z psem przewodnikiem.

13. Echolokacja (5 h, maks. 8 uczestników)

Uczestnicy: instruktorzy O&M.

Celem tego szkolenia jest rozwój kwalifikacji instruktorów O&M, aby mogli wykorzystać aktywną echolokację jako metodę i narzędzie w nauczaniu O&M osób niewidomych i słabowidzących.

Omawiane tematy: połączenie teorii i ćwiczeń praktycznych z aktywnej echolokacji.

Po kursie uczestnicy potrafią nauczyć osoby niewidome i słabowidzące, jak korzystać z aktywnej echolokacji.

Wykładowcy: nauczyciel O&M i instruktor specjalizujący się w echolokacji.

14. Dostępność i nawigacja w systemie Android (4 h, 3–5 uczestników)

Uczestnicy: specjaliści od wzroku (kurs ten można również zmodyfikować dla osób niewidomych i słabowidzących).

Podczas tego kursu zostaną zaprezentowane możliwości czytania ekranu, powiększania i nawigacji w systemie operacyjnym Android, w celu pomocy i instruowania osób niewidomych i słabowidzących korzystających z tego systemu.

Omawiane tematy:

- czytnik ekranu TalkBack,
- pobieranie głosu ze sklepu Google,
- lupa, kontrast, czytanie SMS-ów,
- nawigacja z aplikacjami (np. GPS i Get There).

Po kursie uczestnik umie korzystać z możliwości urządzeń wspomagających w telefonie lub tablecie z systemem operacyjnym Android.

Zajęcia edukacyjne: warsztaty z prezentacjami, podczas których uczestnicy inspirowani są wzajemnymi doświadczeniami. Warsztaty skierowane są do osób na różnych poziomach zaawansowania.

Wykładowca: konsultant ICT i/lub instruktor O&M specjalizujący się w technologiach wzrokowych i wspomagających.

15. Dostępność i nawigacja w systemie iOS (3 h)

Uczestnicy: personel mający na co dzień kontakt z osobami niewidomymi i słabowidzącymi.

Celem tego kursu jest zdobycie wiedzy na temat wbudowanych funkcji oceny w systemie iOS firmy Apple, systemie operacyjnym na iPhone'ach i iPadach, które umożliwiają korzystanie z urządzeń i funkcji bez wzroku.

Omawiane tematy:

- funkcja VoiceOver,
- komendy głosowe,
- asystent głosowy Siri.

Po warsztatach uczestnicy potrafią znaleźć i używać odpowiednich funkcji oraz instruować innych o podstawowych funkcjach dostępności.

Wykładowca: konsultant ICT i/lub instruktor O&M specjalizujący się w technologiach wzrokowych i wspomagających.

16. Testowanie ustawienia światła pod kątem słabego wzroku (2 h, webinar)

Uczestnicy: specjaliści od wzroku z niewielką lub ograniczoną wiedzą na temat światła.

Omawiane tematy:

- Podstawowe informacje o świetle (kolor i intensywność światła).
- Podstawowe informacje o przepisach prawnych.
- Porady dotyczące oświetlenia dla osób słabowidzących.
- Jak przeprowadza się test świetlny? Na co zwrócić uwagę?
- Lampy – które można polecić i czy są narzędziem pomocniczym. Czy dana osoba może uzyskać pomoc publiczną w związku z konkretnymi potrzebami?
- Podstawowe informacje o Luxmetrze.
- Gdzie można uzyskać dodatkowe informacje?

Po webinarze uczestnicy mają podstawową wiedzę na temat światła i przepisów. Wiedzą, jak przeprowadzić test oświetlenia i które źródła światła sprawdzają się najlepiej.

Wykładowca: terapeuta zajęciowy, instruktor ADL i O&M, specjalizujący się w świetle i wzroku.

17. Seksualność i wady wzroku (3 h)

Uczestnicy: konsultanci wzroku, nauczyciele, pedagodzy pracujący z dziećmi i młodzieżą niewidomą i słabowidzącą.

Omawiane tematy:

- Wyzwania dla dzieci i młodych osób niewidomych i słabowidzących w zakresie rozumienia innych i własnej seksualności.
- Trudności dzieci i młodych osób niewidomych i słabowidzących w odkrywaniu własnej seksualności.

- Jak profesjonalista może pomóc oraz wspierać dzieci i młode osoby niewidome i słabowidzące w radzeniu sobie z tymi trudnościami?
- Jak najlepiej przekazywać wiedzę na temat seksualności dzieciom i młodym osobom niewidomym i słabowidzącym?

Zajęcia edukacyjne: prezentacje i ćwiczenia oparte na przypadkach.

Wykładowca: doradca ds. seksualności specjalizujący się we wzroku

18. Drukowane mapy 3D (6 h, liczba uczestników zależy od liczby dostępnych drukarek 3D)

Uczestnicy: specjaliści w zakresie wzroku i pozostałe osoby zainteresowane możliwością wykorzystania druku 3D w codziennym życiu osób niewidomych i słabowidzących.

Kurs będzie skupiał się szczególnie na tym, jak wykorzystać technologię druku 3D jako korzyść dla osób niewidomych i słabowidzących.

Omawiane tematy:

- Obsługa drukarki 3D.
- Standardowe ustawienia drukarki.
- Wprowadzenie i szkolenie z obsługi programu typu slider, umożliwiającego przesłanie pobranego pliku z komputera do drukarki za pośrednictwem karty pamięci.
- Prezentacja bezpłatnego programu do rysowania 3D oraz miejsca, w którym można znaleźć bezpłatne moduły online umożliwiające dalszą naukę.

Po zakończeniu kursu uczestnik może przesyłać i pobierać pliki z prostego repozytorium online, tworzyć proste modele, wykorzystywać i znajdować błędy drukarki 3D oraz zabezpieczyć ciągłość jej działania.

Wykładowca: projektant rozwiązań dotykowych, konsultant ICT i instruktor O&M.

Inne propozycje kursów

19. Procesy kryzysowe i zmiany związane z utratą wzroku

Wykładowca: psycholog specjalizujący się w kryzysach i wzroku.

20. Wpływ obniżonej funkcji wzrokowej na zmysły

Wykładowca: fizjoterapeuta i neuropsycholog specjalizujący się we wzroku.

21. Wzrok i równowaga

Wykładowca: fizjoterapeuta specjalizujący się we wzroku.

22. Nabyte uszkodzenie mózgu i problemy ze wzrokiem

Wykładowca: neuropsycholog i/lub neurooptometrysta.

23. Dostęp do telefonów komórkowych i tabletów

Wykładowca: konsultant ICT specjalizujący się w technologiach wspomagających.

24. Czym jest pogorszenie wzroku i możliwości jego kompensacji

Wykładowca: neurooptometrysta i pracownik socjalny.

25. Społeczne, emocjonalne i poznawcze konsekwencje ograniczonych funkcji wzrokowych

Wykładowca: neuropsycholog.

26. Niepokój w związku z czynnościami codziennymi i mobilnością

Wykładowca: psycholog specjalizujący się we wzroku.

27. Znajdź swoją drogę za pomocą iPhone'a/Androida

Wykładowca: konsultant ICT i/lub instruktor O&M specjalizujący się w technologiach wzrokowych i wspomagających.

28. Aplikacje do nauczania O&M

IBOS opracował aplikację O&M dla systemu iOS w języku duńskim o nazwie O&M-Teknik, skierowaną do studentów O&M. Za pomocą obrazów i tekstu przedstawia ona podstawowe techniki O&M w różnych sytuacjach do samodzielnej nauki i powtarzania.

Do aplikacji studenta jest dołączona inna aplikacja na iOS, przeznaczona dla rodziny i profesjonalistów, którzy muszą eskortować osoby z wadą wzroku w różnych sytuacjach. Aplikacja doradza im w zakresie technik eskortowania i nazwana w języku duńskim Ledsageteknik.

29. Platforma e-learningowa

IBOS rozwija także nową platformę e-learningową Moodle dla studentów i profesjonalistów mówiących po duńsku www.elearn.ibos.dk. Celem narzędzia jest stworzenie interaktywnej platformy sieciowej z funkcją czatu i podplatformami do obsługi i konserwacji, nawigacji, ICT i ADL. Z czasem rozwiązanie będzie zawierać krótkie klipy filmowe, przystępne materiały edukacyjne itp.

30. Konferencje i dni tematyczne

Co drugi rok organizowana jest ogólnokrajowa konferencja na temat pogorszenia funkcji wzrokowych w konsekwencji nabytego uszkodzenia mózgu, gromadząca specjalistów zajmujących się wzrokiem i rehabilitacją mózgu.

Międzynarodowa Konferencja Mobilności (IMC) odbywa się co trzy lata w różnych miejscach na całym świecie. Jest to szansa na nawiązanie kontaktu ze specjalistami zajmującymi się O&M i poznanie najnowszych osiągnięć oraz dyskusje w obrębie tego zawodu.

6. Rekomendacje dotyczące finansowania i organizacji treningu O&M po zakończeniu projektu TOPON

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych od wielu lat wspiera finansowo realizację projektów, których celem jest zwiększenie udziału osób z niepełnosprawnościami w życiu społecznym i zawodowym.

Wsparcie to odbywa się między innymi poprzez:

- Zlecenie organizacjom pozarządowym zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych (art. 36 ustawy o rehabilitacji).
- Programy Rady Nadzorczej PFRON.

Zlecenie organizacjom pozarządowym zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych

Zgodnie z postanowieniami art. 36 ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, zadania z tego zakresu mogą być realizowane przez fundacje oraz organizacje pozarządowe (o których mowa w art. 3 ust. 2 oraz podmioty wymienione w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) prowadzące działalność na rzecz osób niepełnosprawnych.

Organizacja pozarządowa musi:

- posiadać statutowy zapis o prowadzeniu działań na rzecz osób niepełnosprawnych;
- prowadzić działalność na rzecz osób niepełnosprawnych przez okres co najmniej 12 miesięcy (licząc wstecz od daty ogłoszenia konkursu).

Rodzaje zadań, które mogą być zlecane fundacjom i organizacjom pozarządowym, wskazane zostały w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie rodzajów zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych zlecanych fundacjom oraz organizacjom pozarządowym.

Zadania muszą zostać zgłoszone do PFRON w formie projektu. Cel tego projektu musi zawierać się w jednym ze wskazanych poniżej kierunków pomocy:

- **kierunek pomocy 1:** wejście osób niepełnosprawnych na rynek pracy;
- **kierunek pomocy 2:** zwiększenie samodzielności osób niepełnosprawnych;
- **kierunek pomocy 3:** wzrost aktywności osób niepełnosprawnych w różnych dziedzinach życia;
- **kierunek pomocy 4:** zapewnienie osobom niepełnosprawnym dostępu do informacji;
- **kierunek pomocy 5:** poprawa jakości funkcjonowania otoczenia osób niepełnosprawnych;
- **kierunek pomocy 6:** upowszechnianie pozytywnych postaw społecznych wobec osób niepełnosprawnych i wiedzy dotyczącej niepełnosprawności.

Zlecenie realizacji zadań następuje po przeprowadzeniu otwartego konkursu. Sposób składania, rozpatrywania i realizacji projektów, typy projektów oraz warunki realizacji projektów w poszczególnych kierunkach pomocy określa regulamin składania, rozpatrywania i realizacji projektów w ramach art. 36 ustawy o rehabilitacji.

Idea zlecenia zadań w trybie art. 36 ustawy o rehabilitacji oparta została na zasadzie subsydiarności, tym samym na poziomie Biura PFRON mogą być zlecane te zadania, których realizacja na poziomie regionalnym lub lokalnym jest niemożliwa lub nieuzasadniona. Zadania o charakterze regionalnym (wojewódzkim) mogą być zlecane przez marszałków województw, a zadania o charakterze lokalnym przez starostów.

Założenia konkursów przedstawiane są do szerokich konsultacji społecznych, tak aby wspólnie mogły zostać wypracowane jak najlepsze warunki realizacji konkursów – zabezpieczające racjonalność i efektywność wydatkowania środków publicznych, przy możliwie najbardziej sprzyjających i elastycznych dla organizacji pozarządowych warunkach. Organizacje mogą zgłaszać uwagi i propozycje zmian do założeń konkursów.

Ocenę merytoryczną wniosków przeprowadza komisja konkursowa. Na podstawie ocen komisji konkursowej ustalana jest lista rankingowa projektów proponowanych do dofinansowania. Jeżeli w treści ogłoszenia o konkursie określona została alokacja środków na poszczególne kierunki pomocy, wówczas dla każdego kierunku pomocy ustala się odrębną listę rankingową. Dodatkowo, w ramach danego kierunku pomocy można wydzielić typy projektów lub rodzaje zadań, dla których ustala się odrębne listy rankingowe.

Źródło finansowania

Budżet zlecenia realizacji zadań tworzony jest ze środków będących w dyspozycji PFRON. Wysokość środków finansowych przeznaczonych na realizację zlecenia zadań ustalana jest corocznie w planie finansowym PFRON.

W przypadku finansowania i organizacji TOP w ramach art. 36 ustawy o rehabilitacji nie ma potrzeby angażowania dodatkowych nakładów finansowych na ewentualne dostosowanie systemu, bowiem przedmiotowy zakres wsparcia mieści się w istniejących kierunkach pomocy.

Należy podkreślić, że Fundusz w ramach dotychczasowej praktyki realizowanej w ramach art. 36 ustawy o rehabilitacji (zadania zlecane), w działania w projektach, w których stosowana jest metoda zatrudnienia wspomaganego (w ramach kierunku 1), wprowadził wymóg prowadzenia wsparcia zgodnie z wytycznymi, dotyczącymi świadczenia usług przez trenera pracy, opracowanymi w ramach projektu pt. „Trener pracy jako sposób na zwiększenie zatrudnienia osób niepełnosprawnych”, zrealizowanego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013.

W ten sam sposób możliwe jest wprowadzenie wymogu stosowania standardu kształcenia instruktorów O&M oraz standardu nauczania O&M do projektów, których celem jest kształcenie

instruktorów O&M (w ramach kierunku pomocy nr 5) lub nauczanie dzieci i osób dorosłych z niepełnosprawnością wzroku (w ramach kierunku pomocy nr 2).

Skutki finansowe

W ramach projektu TOPON pełen kurs dla nowych trenerów O&M (grupa 16 osób) kosztował ok. 442 000 zł, w tym:

- sale wykładowe ($61,50 \text{ zł} \times 808 = 49\,692 \text{ zł}$)
- kadra ($968 \text{ h} \times 150 \text{ zł} = 121\,050$)
- ubezpieczenie (1000 zł)
- pomoce dydaktyczne i materiały drukowane, dyski ($500 \text{ zł} \times 16 = 8\,000 \text{ zł}$)
- noclegi, wyżywienie, dojazdy uczestników i kadry (182 000 zł)
- specjalista lub ekspert ds. organizacji szkolenia (32 000 zł)
- koszt opiekuna praktyk ($500 \text{ zł} \times 16 = 8\,000 \text{ zł}$)
- koszty administracyjne (10%).

Oznacza to koszt samego kursu w wysokości ok. 27 625 zł na osobę. Jeżeli dodatkowo chcemy zapewnić możliwość przeprowadzenia pierwszych samodzielnych treningów, dzięki którym nowo wyszkolony trener zbierze niezbędne doświadczenie praktyczne, należy uwzględnić także koszt prowadzenia treningu przez każdego z uczestników kursu.

W projekcie TOPON koszt wynagrodzenia trenera z tytułu przeprowadzenia treningu dla osoby z niepełnosprawnością wzroku obejmował:

- koszt pracy trenera (100 zł/h, gdzie przewidziano pracę z dwoma osobami, średnio 100 h na osobę),
- koszt dojazdów trenera (średnio 100 zł na osobę),

tj. łącznie 20 100 zł na osobę.

Wyszkolenie nowego trenera wraz z przeprowadzeniem przez niego pierwszych 200 h treningu z osobą z niepełnosprawnością wzroku w latach 2022–2023 kosztowało **47 400 zł**.

Należy pamiętać, że koszt wyszkolenia jednego instruktora O&M przekłada się na poprawę sytuacji życiowej wielu osób z niepełnosprawnością wzroku. Koszt wykształcenia instruktora, w średnim i długim okresie, będzie miał pozytywny wpływ ekonomiczny na rynek pracy (zwiększenie zatrudnienia OzN), budżet państwa (zwiększone wpływy z podatków i składek) i na wydatki socjalne (zmniejszenie wydatków). Umożliwienie osobom z niepełnosprawnością wzroku nauki O&M wpłynie pozytywnie na ich aktywność zawodową i społeczną, przez co zmniejszy ich zależność od pomocy otrzymywanej od państwa.

Analiza SWOT dla realizacji treningów O&M i kształcenie instruktorów w ramach zadań zleczanych przez PFRON

W przypadku wprowadzenia, w ramach art. 36 ustawy o rehabilitacji (zadania zlecane), wymogu stosowania wypracowanych standardów we wszystkich projektach finansowania i organizacji TOP oraz kształcenia instruktorów O&M, zgodnie z analizą SWOT:

Silne strony:

- idea zlecenia zadań w trybie art. 36 ustawy o rehabilitacji oparta została na zasadzie subsydiarności,
- istnieje w pełni przygotowany system informatyczny do obsługi zadania,
- brak jest potrzeby uruchamiania dodatkowych czasochłonnych procesów,
- doświadczenie we wdrażaniu wypracowanych w ramach innych projektów UE wytycznych i standardów wsparcia,
- nie ma potrzeby angażowania dodatkowych nakładów finansowych na ewentualne dostosowanie systemu, bowiem przedmiotowy zakres wsparcia mieści się w istniejących kierunkach pomocy,
- kompleksowość wsparcia,
- zaplanowane środki finansowe w planie finansowym PFRON.

Słabe strony:

- w ramach zadań zleczanych zadania z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych mogą być realizowane wyłącznie przez fundacje i organizacje pozarządowe,
- nie mogą być finansowane koszty udziału w projekcie osób, które jeszcze nie posiadają orzeczenia o niepełnosprawności,
- konieczność wniesienia wkładu własnego przez projektodawcę.

Szanse:

- brak konieczności uruchamiania dodatkowych czasochłonnych procesów i zmian w przepisach prawa na poziomie ustaw i rozporządzeń,
- duża szansa na popularyzację standardów,
- wpływ standardów na poprawę jakości szkoleń i potrzebę wprowadzenia rozwiązania systemowego,
- zapewnienie możliwości finansowania działań do czasu wprowadzenia standardów jako rozwiązań systemowych;
- możliwość wyodrębnienia nowego kierunku pomocy, typu projektu lub rodzaju zadań dla kształcenia i doszkalania trenerów O&M oraz prowadzenia treningów O&M.

Zagrożenia:

- brak finansowania wsparcia w przypadku negatywnej oceny wniosku (niestabilne finansowanie wsparcia),
- brak zainteresowania ze strony organizacji pozarządowych w zakresie organizacji przedmiotowych szkoleń, a co za tym idzie brak aplikowania o środki na projekty w ramach zadań zleczanych,
- niewystarczająca ilość środków PFRON na dofinansowanie przedmiotowych szkoleń z uwagi na ewentualne limity.

Programy Rady Nadzorczej PFRON

Programy Rady Nadzorczej PFRON (realizowane na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 4 ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych) służą rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Stanowią uzupełnienie rozwiązań systemowych o celowane programy skierowane do określonej grupy beneficjentów ostatecznych i adresatów programu z określonym katalogiem pomocy. Programy określają cele powiązane ze zidentyfikowanymi problemami. Z celami z kolei powiązane są zaplanowane działania i oczekiwane rezultaty oraz zasady finansowania.

Program zatwierdza i przyjmuje do realizacji, na wniosek Zarządu PFRON, Rada Nadzorcza PFRON. Realizację każdego programu określają odrębne procedury i zasady realizacji programu zatwierdzone przez Zarząd PFRON. Uregulowania dokumentów programowych dotyczą ogólnych zasad realizacji programu, warunków, jakie muszą spełniać podmioty ubiegające się o pomoc, zasad wniesienia wkładu własnego, składania oraz tryb rozpatrywania wniosków, warunków podejmowania decyzji finansowych, przekazywania i rozliczania środków PFRON, kwalifikowalności kosztów, konkurencyjności, o ile dotyczą, czy ewaluacji.

W przypadku, gdy wybór projektów zleczonych do realizacji w ramach programu zostanie przeprowadzony w drodze konkursu, w ogłoszeniu o konkursie mogą zostać umieszczone dodatkowo informacje dotyczące między innymi warunków realizacji programu, limitów kosztów kwalifikowalnych, maksymalnej kwoty dofinansowania na realizację programu, kryteriów udziału w konkursie, preferencji stosowanych przy wyborze wniosków uwzględniających najlepsze efekty realizacji programu (w tym: liczba beneficjentów ostatecznych i koszt). Program daje jednak możliwość kompleksowego i indywidualnego wsparcia beneficjentów ostatecznych programu w obszarze dedykowanego wsparcia.

Źródło finansowania

Budżet na programy RN PFRON tworzony jest ze środków będących w dyspozycji PFRON. Wysokość środków finansowych przeznaczonych na realizację zlecenia zadań ustalana jest corocznie w planie finansowym PFRON.

W przypadku uruchomienia programu finansowania i organizacji TOP konieczne jest zabezpieczenie środków w planie finansowym: paragraf 2440, paragraf 2450, paragraf 6260, paragraf 6270*.

*2440 – Dotacja przekazana z państwowego funduszu celowego na realizację zadań bieżących dla jednostek sektora finansów publicznych.

2450 – Dotacja przekazana z państwowego funduszu celowego na realizację zadań bieżących dla jednostek niezaliczanych do sektora finansów publicznych.

6260 – Dotacja z państwowego funduszu celowego na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji i zakupów inwestycyjnych jednostek sektora finansów publicznych.

6270 – Dotacja z państwowego funduszu celowego na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji i zakupów inwestycyjnych jednostek niezaliczanych do sektora finansów publicznych.

Analiza SWOT dla realizacji treningów O&M i kształcenie instruktorów w ramach Programu Rady Nadzorczej PFRON

W przypadku finansowania i organizacji TOP w ramach zatwierzonego programu RN PFRON, zgodnie z analizą SWOT:

Silne strony:

- kompleksowość i indywidualizowanie wsparcia,
- możliwa szeroka grupa adresatów programu (nie zawężona do fundacji i NGO),
- możliwość finansowania wszystkich potrzeb zdefiniowanych w standardach,
- konieczność/brak konieczności wniesienia wkładu własnego określa RN PFRON,
- zapewnienie stabilnego finansowania wsparcia.

Słabe strony:

- brak narzędzia informatycznego do obsługi zadania,
- przygotowanie systemu informatycznego ipfron+ do realizacji programu jest procesem długotrwałym i kosztownym,
- proces uruchomienia programu, w tym przygotowanie dokumentów programowych, aplikacyjnych i realizacyjnych jest procesem czasochłonnym (uruchomienie programu wymaga akceptacji Zarządu PFRON oraz zatwierdzenia przez Radę Nadzorczą PFRON).

Szanse:

- możliwość przetestowania modelu wsparcia, który dałby podstawę do zmian systemowych w polskim prawie w obszarze przedmiotowego wsparcia.

Zagrożenia:

- opóźnienie w realizacji zaplanowanego wsparcia.

Rekomendowany model finansowania TOP dla osób niewidomych i słabowidzących

Na podstawie powyższej analizy należy uznać, iż najbardziej optymalny i efektywny do zrealizowania model finansowania, jednocześnie niewymagający uruchamiania dodatkowych czasochłonnych procesów i środków finansowych, dla:

- kształcenia specjalistów w obszarze nauczania orientacji przestrzennej i mobilności,
- nauczania orientacji przestrzennej i mobilności osób niewidomych i słabowidzących,

wpisuje się w zlecenie zadań przez PFRON z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych na podstawie art. 36 ustawy o rehabilitacji (...), w ramach dwóch kierunków pomocy:

- **kierunek pomocy 2:** zwiększenie samodzielności osób niepełnosprawnych – dofinansowaniu podlegają projekty obejmujące prowadzenie wsparcia poza placówką w postaci szkoleń, kursów, warsztatów, grupowych i indywidualnych zajęć oraz usług wspierających (...),
- **kierunek pomocy 5:** poprawa jakości funkcjonowania otoczenia osób niepełnosprawnych – dofinansowane są projekty obejmujące organizację szkoleń i warsztatów dla otoczenia osób niepełnosprawnych (członków rodzin, kadry, wolontariuszy) (...).

W celu wdrożenia rekomendowanego modelu finansowania w „Regulaminie składania, rozpatrywania i realizacji projektów (...)”, w części dotyczącej warunków projektów, na wniosek zespołu projektowego, należy włączyć proponowany warunek dla każdego z niżej wymienionych kierunków:

- 1) **w przypadku kierunku pomocy 2 (zwiększenie samodzielności osób niepełnosprawnych)** działania w projektach dotyczących nauczania orientacji przestrzennej i mobilności osób niewidomych i słabowidzących muszą być prowadzone zgodnie ze „Standardami nauczania orientacji przestrzennej i mobilności osób z niepełnosprawnością wzroku”. Rekomendacje zostały opracowane w ramach projektu pozakonkursowego pt. „Trening orientacji przestrzennej dla osób niewidomych i słabowidzących (TOPON)”. Projekt finansowany ze środków Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój (POWER) 2014–2020 Działanie 4.3 Współpraca ponadnarodowa;

z kolei

- 2) **w przypadku kierunku pomocy 5 (poprawa jakości funkcjonowania otoczenia osób niepełnosprawnych)** działania w projektach dotyczących kształcenia specjalistów w zakresie treningu orientacji przestrzennej muszą być prowadzone zgodnie ze „Standardami kształcenia instruktorów orientacji przestrzennej i mobilności”. Opracowane zostały w ramach projektu pozakonkursowego pt. „Trening orientacji przestrzennej dla osób niewidomych i słabowidzących (TOPON)”. Projekt finansowany ze środków Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój (POWER) 2014–2020 Działanie 4.3 Współpraca ponadnarodowa.

PFRON może określić w dokumentach konkursowych dodatkowy sposób monitorowania i kontroli jakości realizacji projektów w przedmiotowym zakresie w stosunku do wyżej wymienionych standardów. Dodatkowo, Fundusz w ramach danego kierunku pomocy może wydzielić typy projektów lub **rodzaje zadań, dla których ustala się odrębne listy rankingowe i alokacje środków**.

Aktualnie, w przypadku kierunku pomocy nr 2, wsparcie jest realizowane poprzez trzy typy projektów, w tym wsparcie realizowane poza placówką. W typie projektu: wsparcie realizowane poza placówką musi zostać zgłoszone co najmniej jedno z następujących zadań:

- „organizowanie i prowadzenie szkoleń, kursów, warsztatów, grup środowiskowego wsparcia oraz zespołów aktywności społecznej dla osób niepełnosprawnych – aktywizujących zawodowo i społecznie te osoby”,
- „prowadzenie grupowych i indywidualnych zajęć, które:
 - a) mają na celu nabywanie, rozwijanie i podtrzymywanie umiejętności niezbędnych do samodzielnego funkcjonowania osób niepełnosprawnych;
 - b) rozwijają umiejętności sprawnego komunikowania się z otoczeniem osób z uszkodzeniami słuchu, mowy, autyzmem i niepełnosprawnością intelektualną;
 - c) usprawniają i wspierają funkcjonowanie osób z autyzmem i niepełnosprawnością intelektualną w różnych rolach społecznych i środowiskach”,
- „świadczanie usług wspierających, które mają na celu umożliwienie lub wspomaganie niezależnego życia osób niepełnosprawnych, w szczególności usług asystencji osobistej”.

Dla każdego beneficjenta ostatecznego projektu musi zostać przygotowany Indywidualny Plan Działania (IPD).

W przypadku kierunku pomocy nr 5 wsparcie jest realizowane poprzez dwa typy projektów, w tym organizowanie i prowadzenie szkoleń i warsztatów dla otoczenia osób niepełnosprawnych.

W typie projektu: organizowanie i prowadzenie szkoleń i warsztatów dla otoczenia osób niepełnosprawnych można zgłosić „organizowanie i prowadzenie szkoleń, kursów i warsztatów dla członków rodzin osób niepełnosprawnych, opiekunów, kadry i wolontariuszy bezpośrednio zaangażowanych w proces rehabilitacji zawodowej lub społecznej osób niepełnosprawnych, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień dotyczących procesu integracji osób niepełnosprawnych w najbliższym środowisku i społeczności lokalnej, zwiększania ich aktywności życiowej i zaradności osobistej oraz niezależności ekonomicznej, podnoszenia umiejętności pracy z osobami niepełnosprawnymi, w tym sprawowania nad nimi opieki i udzielania pomocy w procesie ich rehabilitacji”.

Harmonogram wdrażania

Konkursy dotyczące zlecenia realizacji zadań w formie wsparcia w ramach art. 36 ustawy o rehabilitacji ogłaszane są corocznie przez Zarząd PFRON na przełomie III i IV kwartału roku. W 2023 r. termin ogłoszenia konkursu zaplanowany został na październik.

W związku z powyższym w porozumieniu z Departamentem ds. Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi w PFRON (jednostka organizacyjna odpowiedzialna w PFRON za realizację art. 36 ustawy o rehabilitacji) należy nie później niż od stycznia 2024 roku rozpocząć proces wdrażania rekomendowanego modelu finansowania organizacji TOP wypracowanego w ramach projektu pozakonkursowego pt. „Trening orientacji przestrzennej dla osób niewidomych i słabowidzących (TOPON)”.

Działania konieczne do przeprowadzenia w ramach wdrożenia proponowanego modelu finansowania TOP (po stronie wyżej wymienionej JO):

- modyfikacja „Zasad wspierania realizacji zadań”, w szczególności załącznika nr 1 do „Zasad wspierania realizacji zadań”: „Regulamin składania, rozpatrywania i realizacji projektów w ramach art. 36 ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych” w zakresie kierunku pomocy nr 2 i kierunku pomocy nr 5,
- przedstawienie projektu zmian do opinii członków Forum Dialogu,
- przeprowadzenie konsultacji projektu zmian „Zasad” (NGO oraz PFRON),
- przedstawienie projektu zmian „Zasad” do decyzji Zarządu PFRON;
- opracowanie projektu ogłoszenia konkursu,
- przedstawienie projektu ogłoszenia do decyzji Zarządu PFRON;
- szkoleniowe składanie wniosku w ipfron+ przez NGO,
- ogłoszenie konkursu – uchwała Zarządu PFRON (III/IV kwartał roku).

7. Najważniejsze wnioski i rekomendacje

1. Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami obliguje państwa–strony do podejmowania efektywnych działań na rzecz samodzielności, rehabilitacji i pełnego udziału osób z niepełnosprawnościami w życiu społecznym. Wynika z tego również powinność zagwarantowania osobom niewidomym efektywnego dostępu do szkoleń z zakresu orientacji przestrzennej i mobilności.
2. Obecnie brak jest systemowych rozwiązań przewidujących możliwość finansowania szkolenia dla osób z niepełnosprawnością wzroku (w każdym wieku) z zakresu orientacji przestrzennej i mobilności poza systemem oświaty oraz systemem świadczeń zdrowotnych. Sytuacja ta może pozostawać szczególnie dotkliwa dla dorosłych z uwagi na praktyczną niedostępność takiego szkolenia w ramach innych systemów, a także w wielu przypadkach (np. osób mieszkających poza dużymi aglomeracjami miejskimi) trudność w realizacji szkolenia nawet na zasadach komercyjnych z uwagi na brak dostępu do instruktorów O&M.
3. Wprowadzenie systemowych rozwiązań gwarantujących dostęp, głównie dla osób dorosłych, do szkoleń z zakresu orientacji przestrzennej (w tym dla osób o zróżnicowanym poziomie potrzeb i mieszkających w różnych częściach kraju) może polegać na:
 - uregulowaniu zasad organizowania i finansowania szkoleń z zakresu orientacji przestrzennej do rozporządzenia mówiącego o turnusach rehabilitacyjnych, o których mowa w ustawie o rehabilitacji (z zastrzeżeniem wprowadzenia większej elastyczności finansowania uwzględniającej indywidualne potrzeby wynikające z oceny funkcjonowania danej osoby)

lub

 - wprowadzeniu uproszczonego trybu ubiegania się o finansowanie szkoleń przez organizatorów. Model ten mógłby przewidywać wprowadzenie rejestru podmiotów uprawnionych do organizowania treningów z zakresu orientacji przestrzennej, aby zagwarantować, że szkolenia będą realizowane w zgodzie z wysokimi standardami merytorycznymi. Możliwość organizowania szkoleń miałyby nie tylko organizacje pozarządowe, ale również inne instytucje i podmioty pod warunkiem, że działają w obszarze praw osób z niepełnosprawnościami.
4. W skali kraju mamy zbyt mało instruktorów O&M. Jednocześnie brak jest rozwiązań systemowych pozwalających sfinansować kursy gwarantujące nabycie przez chętne osoby kwalifikacji na odpowiednim poziomie. W kontekście potrzeby zagwarantowania osobom niewidomym i słabowidzącym dostępności do odpowiedniej jakości szkolenia z zakresu orientacji przestrzennej konieczne jest stworzenie odpowiednich ram organizacyjnych i finansowych dla kształcenia instruktorów.
5. W celu szybkiego wdrożenia wypracowanych standardów do praktyki nauczania i kształcenia instruktorów O&M proponujemy wpisanie wymogu stosowania standardów

dla wszystkich projektów realizowanych w ramach Zadań zleczanych przez PFRON, a dotyczących nauczania O&M lub kształcenia instruktorów O&M. Rozwiązanie to jest najlepsze z uwagi na możliwość jego szybkiej implementacji.

6. Przyjmowane przez PFRON do realizacji projekty powinny być kompleksowe, tj. poza zapewnieniem kursów podstawowych, realizowanych zgodnie ze standardami kształcenia instruktorów O&M, obejmować także wsparcie merytoryczne po zakończeniu kursu: hospitacje, superwizje i dalsze doszkalanie: kursy doszkalające, wydarzenia cykliczne umożliwiające wymianę doświadczeń i sieciujące środowisko ekspertów i praktyków w zakresie O&M (konferencje, spotkania, utrzymanie portalu informacyjnego). Przykład duński wskazuje na duże znaczenie podnoszenia kwalifikacji, wymiany doświadczeń oraz działań integrujących środowisko specjalistów zajmujących się wsparciem osób z niepełnosprawnością wzroku.